Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Факультет філології і журналістики
Кафедра української мови та славістики

Кваліфікаційна робота

Соціолінгвістичні особливості жаргонізмів міського середовища і методичні підходи до їх аналізу в старших класах

Спеціальність 014 Середня освіта
Освітня програма «Середня освіта
(Українська мова і література, англійська мова)»

здобувача другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Шпаргалюка Святослава Ігоровича

Науковий керівник:
кандидат філологічних наук, доцент
Бачинська Галина Василівна

Тернопіль – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП …… 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАРГОННОЇ ЛЕКСИКИ ……..…….. 7

1.1. Поняття жаргону і жаргонізмів у сучасній лінгвістиці … **7**

1.2. Класифікація жаргонізмів та їх лінгвістичні ознаки ….. **17**

РОЗДІЛ 2. ЖАРГОНІЗМИ ЯК КОМПОНЕНТ МОВИ МІСТА …….. 27

2.1. Жаргонна лексики в системі побутування соціальних діалектів …… **28**

2.2. Батярський жаргон як специфічний соціолект Львова … **41**

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЖАРГОНІЗМІВ У СТАРШИХ КЛАСАХ ……. 56

3.1.Психолого-педагогічні передумови та принципи навчальної роботи з жаргонною лексикою ……. **55**

3.2. Основні методи й прийоми аналізу жаргонізмів …….. **60**

3.3.Вправи та завдання, спрямовані на формування критичного ставлення до жаргону ……... **62**

ВИСНОВКИ …… 68

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА ……. 71

ВСТУП

Сучасний мовний простір українського міста є складним і динамічним утворенням, у якому взаємодіють різні соціальні, культурні та комунікативні чинники. Одним із найбільш виразних і водночас суперечливих явищ міського мовлення є жаргонізми – лексичні одиниці, притаманні окремим соціальним, професійним чи віковим групам. Жаргонні елементи постають не лише засобом внутрішньогрупової комунікації, а й віддзеркаленням соціальних процесів, стилів життя, культурних уподобань та мовної творчості міських спільнот. Місто, як центр постійної соціальної мобільності та мовного змішування, створює сприятливі умови для появи, поширення та трансформації жаргонної лексики.

Жаргонізми традиційно сприймають як периферійне явище або маргінальний елемент мовної системи. Однак сучасна соціолінгвістика розглядає їх як важливий показник соціальної стратифікації, маркер групової ідентичності, засіб мовної експресії й інноваційності. Молодіжний, професійний, інтернет та медіажаргон активно проникають у повсякденне мовлення, медіапростір, масову культуру, а відтак потребують системного лінгвістичного аналізу.

Особливого значення це явище набуває в освітньому процесі. Старшокласники активно користуються різними видами жаргонізмів, тому вчителю важливо не лише розпізнавати ці одиниці, а й спрямовувати увагу учнів на їх функції, стилістичні ознаки та межі нормативності. Аналіз жаргонної лексики на уроках української мови сприяє розвитку критичного мовлення, формує культуру спілкування, допомагає усвідомити механізми мовної варіативності. Важливою педагогічною проблемою стає розроблення методичних підходів, які б поєднували науковий соціолінгвістичний підхід із практичними потребами шкільної освіти.

Актуальність дослідження зумовлена кількома чинниками: зростанням ролі жаргонізмів у сучасному міському мовленні; недостатньою теоретичною розробленістю проблеми функціонування соціальних діалектів у міському середовищі; потребою у формуванні в старшокласників культури мовлення та навичок критичного аналізу мовних явищ; браком ефективних методичних матеріалів для роботи з жаргонізмами в шкільному курсі української мови.

Метою роботи є комплексне дослідження соціолінгвістичних особливостей жаргонізмів міського середовища та розроблення методичних підходів до їх аналізу в старших класах закладів загальної середньої освіти.

Для досягнення мети ставляться такі **завдання:**

– описати теоретичні засади поняття жаргону і жаргонізмів у сучасній лінгвістиці;

– визначити соціолінгвістичні характеристики жаргонної лексики міського середовища;

– окреслити основні типи та функції міських жаргонізмів;

– проаналізувати специфіку батярського жаргону м. Львова;

– розробити методичні рекомендації й систему вправ для роботи з жаргонізмами на уроках української мови;

– окреслити можливості інтеграції аналізу жаргонізмів у зміст лінгвістичної освіти старшої школи.

Об’єктом дослідження є жаргонізми як елемент міського мовного середовища.

Предметом – соціолінгвістичні та функціонально-стилістичні особливості жаргонізмів і методика їх аналізу в старшій школі.

Наукова новизна роботи полягає в уточненні поняття «міський жаргон» у сучасному українському соціолінгвістичному просторі та комплексному аналізі його структурно-семантичних і функційних характеристик. Уперше міські жаргонізми розглянуто як важливий маркер

молодіжної комунікації, з'ясовано їх основні функції у мовленні. Новизну становить також розроблення методики аналізу жаргонізмів у старших класах, спрямованої на формування в учнів критичного ставлення до мовної варіативності й усвідомлення мовних норм.

Матеріалом дослідження послужили словники жаргонізмів, діалектний словник особливостей мовлення Львова XX століття «Лексикон львівський: поважно і на жарт», художня література, зокрема Керницький І. «Герой передмістя», Козицький А. «Кримінальний світ старого Львова», Нижанківський Б. «Вулиця».

Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс взаємодоповнювальних методів: аналіз і узагальнення наукових джерел – для визначення теоретичних засад вивчення жаргонізмів і особливостей їх функціонування в міському середовищі; описовий метод – для характеристики структурно-семантичних ознак жаргонної лексики; соціолінгвістичний аналіз – для виявлення чинників поширення жаргонізмів у міському просторі та специфіки їх уживання носіями різних соціальних груп; метод контекстуального аналізу – для встановлення функцій жаргонізмів у реальних мовленнєвих ситуаціях; метод лінгвопедагогічного моделювання – для розроблення й обґрунтування методичних підходів до аналізу жаргонізмів у старших класах.

Теоретичне значення роботи полягає в уточненні соціолінгвістичного статусу жаргонізмів, визначенні їх ролі в мовній картині міста.

Практичне значення полягає у створенні словників жаргонної лексики, методичних матеріалів, які можуть бути використані вчителями української мови, а також у формуванні мовної компетентності та критичного ставлення учнів до ненормативних лексичних одиниць.

Апробація результатів дослідження: матеріали дослідження виголошені на Всеукраїнській студентській конференції «Актуальні питання сучасної філології та журналістики».

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку літератури (69 позиції). Загальний обсяг роботи становить 80 сторінок (основний текст викладено на 72 сторінках).

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЖАРГОННОЇ ЛЕКСИКИ

1.1. Поняття жаргону і жаргонізмів у сучасній лінгвістиці

У сучасній лінгвістиці поняття *жаргон і жаргонізми* розглядаються як важливі складники соціально зумовлених варіантів мови, що виникають і функціонують у межах певних соціальних груп. Жаргон визначають як різновид групового мовлення, який характеризується специфічною лексикою, створеною з метою підкреслення внутрішньої єдності мовців, їхньої соціальної чи професійної належності, а також для відмежування від інших мовних спільнот. На відміну від загальновживаної лексики, жаргонна лексика виконує передусім ідентифікаційну, експресивну й іноді криптичну функції.

Жаргонізми – це окремі слова або стійкі сполуки (фразеологізми), що належать до жаргонної підсистеми мови та мають обмежену сферу вживання. Вони можуть відзначатися метафоричністю, високим рівнем експресивності, нестандартним словотворенням, а також семантичним переосмисленням уже наявних у мові одиниць. Часто жаргонізми позначають предмети, явища чи дії, важливі для певної соціальної групи, тому їх значення нерідко зрозумілі лише ініційованим членам цієї групи.

Жаргонні фразеологізми представляють собою стійкі словосполучення, характерні для певних професійних чи соціальних груп, які застосовуються для передачі специфічних понять, оцінок або емоцій у невимушеній, неофіційній комунікації. Вони є складовою живої мови, вирізняються високою експресивністю, емоційним забарвленням та часто містять елементи гумору, іронії або сарказму. Такі одиниці переважно не входять до стандартної літературної мови, проте активно функціонують у межах окремих спільнот. Як зазначається, «проникнення жаргонної лексики в розмовний, публіцистичний і художній дискурси зумовлене

передусім суттєвими суспільнополітичними, економічними та культурними процесами, зміною орієнтирів і цінностей» [66, с. 120].

Сучасні лінгвісти розрізняють кілька типів жаргону: професійний жаргон (наприклад, у сферах техніки, медицини, комп'ютерних технологій); молодіжний жаргон, що формується у середовищі підлітків і молоді; кримінальний жаргон, який часто розглядають поруч із арго; територіально обмежені жаргони, що виникають у певних міських спільнотах.

Жаргон виконує кілька важливих соціолінгвістичних функцій: ідентифікаційну (позначення приналежності до певної спільноти); експресивну (передавання емоцій, оцінок); ігрову та творчомовну (створення нових форм, словотвірних моделей); маскувальну (приховування справжнього змісту висловлення); евфемістичну (пом'якшення небажаних або табуйованих понять).

Важливим у сучасній лінгвістичній традиції є розмежування понять *"жаргон", "арго", "сленг", "просторіччя*". Жаргон функціонує у відкритих соціальних групах, має більш нейтральний або іронічноекспресивний характер і рідко несе приховану інформацію. Сленг переважно поширюється у молодіжних субкультурах і швидко оновлюється. Арго ж розглядається як закрита система умовної лексики, покликана приховувати зміст висловлювання від сторонніх. Просторіччя, своєю чергою, становить нелітературний, але загальнодоступний пласт лексики.

Л. О. Ставицька зазначає, «жаргонна лексика актуалізується в певну епоху в певному національному культурному континуумі: через стилізацію мови різних соціальних прошарків, усно розмовної практики соціуму, введення відповідного лексикону до авторської мови тощо» [63, с. 432]. Д. Х. Баранник зазначає, «термін "жаргон" належить до термінології, що асоціюється з окремою професією: медик, юрист, програміст. Під жаргонізмами слід розуміти соціальний діалект; що відрізняється від

літературної мови специфічною лексикою і вимовою, але не має власної фонетичної та граматичної системи. Як правило, це словник розмовного мовлення людей, зв'язаних певною спільністю інтересів» [12, с. 37]. На думку А. Бєлаш, «етимологія слова "жаргон" певною мірою розкриває його сутність та функціональне призначення: первісно, з французької, воно перекладається як "пташина мова, цвіріньканння"; але метафоричне перенесення зумовило його друге значення — "базікати". Жаргон має відкритий характер і зазвичай виникає у порівняно великих групах носіїв мови, об'єднаних за ознакою професії або суспільного становища. Ця категорія також пов'язується зі спільними інтересами чи вподобаннями (музика, спорт тощо), тривалим перебуванням у певному середовищі (навчання, виїзди на сезонні роботи і т. д.)» [13, с. 14].

Жаргон становить частково відкриту систему слів і стійких висловів, яку використовує певна соціальна група з метою позначити свою відмінність від інших мовних спільнот. Здебільшого він виникає в середовищі професійних об'єднань, проте може також відображати вікові особливості мовців (зокрема, дитячий, шкільний чи студентський жаргон) або сферу їхніх зацікавлень – колекціонування, музику, політику, спорт, комп'ютерні технології, а також різні девіантні практики, такі як зловживання алкоголем, азартні ігри чи уживання наркотиків.

У сучасній лінгвістиці жаргон і жаргонізми розглядають як рухливе мовне явище, що стрімко змінюється під впливом соціальних, культурних та медійних чинників. Активний розвиток інтернетспілкування, соціальних мереж і цифрових платформ сприяє появі нових форм жаргонної мови та пришвидшує її поширення, що, своєю чергою, забезпечує проникнення жаргонної лексики в ширший міський мовний простір і повсякденне усне спілкування.

Отже, жаргон і жаргонізми є важливими об'єктами сучасних лінгвістичних досліджень, оскільки вони репрезентують мовні процеси, пов'язані з соціальною стратифікацією, комунікативними потребами груп

та динамікою міської і цифрової комунікації. Приклади українських жаргонізмів:

молодіжний жаргон: «тусити» – проводити час у компанії, відпочивати; «краш» – людина, яка подобається; «зашквар» – щось ганебне, недоречне; «ржати» – голосно сміятися; «флексити» – танцювати або демонструвати щось круте.

Інтернет та медіа жаргон: «лайкати» – вподобати допис; «зашеймити» – осудити когось публічно; «хайп», «хайпувати» – привертати увагу, розкручувати тему; «краштест» – перевірка на міцність або стійкість (часто метафорично).

Студентський жаргон: «халява» – легке завдання або можливість; «вписка» – місце тимчасового ночівлі великої компанії; «канікули прилетіли» – жартівливе позначення раптового «звільнення» від навчання.

Професійний жаргон (медичний, ІТ, військовий тощо): «айтішник», «адмін» – представник ІТсфери; «анімка» – зменшенопестлива назва анімації в дизайні; «швидка» (у медичному середовищі) – бригада екстреної допомоги; «двохсотий / трьохсотий» – військові коди для загиблих і поранених.

Уживання жаргонізмів нерідко сигналізує про належність людини до певної групи – футбольних фанатів, хакерів, панків, готів, анімешників, байкерів, хіпі, представників хіпхоп культури тощо. Важливою умовою виникнення та розвитку жаргону є тривале спілкування в межах спільноти, що сприяє формуванню усталених мовних практик і відтворенню вже наявних висловів. Такий мовний код може стабільно функціонувати лише всередині окремої соціальної групи. Жаргонний словник – це не просто сукупність слів із усталеними значеннями, а особлива модель світу, що відтворює специфічний семіотичний простір певної культурної доби. Він демонструю «глибину смислових нашарувань слова, віддзеркалюючи соціальні, культурні, духовні та психологічні риси часу. У цьому

лінгвокультурному просторі існує окрема особистість, окреме покоління або навіть окремий етнос» [64, с. 9].

Жаргонізми, або жаргонні фразеологізми – це мовні одиниці, уживання яких пов’язане з нормами спілкування, прийнятими всередині певних соціальних груп. Через таку обмежену сферу функціонування їх часто відносять до соціальних діалектизмів. Здебільшого це яскраві, експресивно забарвлені найменування предметів і явищ, що мають свої літературні відповідники. Відступаючи від загальномовних норм, жаргонізми привносять у мовлення елемент невимушеності, іронії чи фамільярності. «Деякі фразеологічні жаргонізми є культурно детермінованими, адже їх мотивація відображає побутовий, історичний та духовний досвід мовного колективу, пов'язаний із культурними традиціями. У таких одиницях часто можна знайти елементи, що вказують на національну специфіку, відображаючи у своєму складі унікальні культурні особливості» [62, с. 313].

На думку Л. Ставицької «справжнє свято вербальної свободи можна спостерегти в лексичній модифікації жаргонного фразеологічного фонду» [65, с. 158].

За останні роки простежується чітка тенденція до поступового наближення писемного мовлення до неформальної усної комунікації. Особливо це видно в тому, як літературна мова збагачується лексемами й фразеологічними одиницями, запозиченими з розмовного, зокрема нелітературного, мовлення. Значний внесок у ці процеси робить сленг, який активно впливає на формування сучасного словникового складу.

Поняття «сленг» також зазнало істотної еволюції. Спершу воно було пов’язане з терміном «кент» і функціонувало переважно в контексті кримінального жаргону. Згодом це поняття розширилося й набуло чіткішої диференціації: почали розмежовувати професійний та корпоративний сленг (як різновид спеціалізованої лексики) та загальний сленг, що виходить за межі окремих соціальних чи професійних груп і

використовується в повсякденному неофіційному спілкуванні. В основному у сленговій лексиці з’являються нові слова, вирази та фрази, які не є частиною стандартної мови. Вона сприяє збагаченню мовного запасу, допомагаючи передавати сучасні ідеї та поняття.

Аналіз словників сленгу та сучасних неформальних комунікативних практик демонструє, що молоде покоління прагне уникати надмірної офіційності й регламентованості мовлення. Сленг стає засобом вільного самовираження, інструментом створення емоційно насичених висловлювань і маркером групової ідентичності, що сприяє формуванню нового стилю повсякденної комунікації.

Сленг – це динамічна, стилістично знижена підсистема мови, яка включає слова, вирази та фрази, що використовуються переважно в неформальному спілкуванні й мають обмежене поширення в певних соціальних, вікових або професійних групах. Він не належить до нормативної літературної мови, але активно впливає на її розвиток, збагачуючи лексику новими значеннями й емоційно-експресивними відтінками.

Основні характеристики поняття сленг:

1. Соціальна обмеженість.

Сленгові одиниці вживаються в середовищі певних спільнот — молоді, професійних груп, субкультур (геймери, музиканти, спортсмени тощо). Водночас частина таких слів може поступово входити в ширший мовний вжиток.

2. Емоційно-експресивне забарвлення.

Сленг відзначається яскравою образністю, емоційністю, оцінністю, часто використовується для вираження гумору, іронії, фамільярності або протесту проти офіційності.

3. Неформальність.

Основна сфера функціонування сленгу – повсякденне усне спілкування, інтернеткомунікація, соціальні мережі, молодіжне середовище. Він протиставляється офіційній, діловій та академічній мові.

4. Варіативність і швидка змінність.

Сленг надзвичайно мобільний: з’являються нові слова, старі виходять із ужитку, частина з них переходить у розряд загальновживаних.

5. Структурна роль у комунікації.

Сленг допомагає встановлювати неформальний тон спілкування, маркує належність до певної групи, сприяє створенню ефекту «свого кола».

6. Походження та джерела формування.

Сленг часто виникає через: переосмислення значень існуючих слів; запозичення з інших мов; вплив професійних і субкультурних середовищ, медіа та цифрові технології, соціальнопсихологічні чинники.

Таким чином, сленг формується як результат взаємодії мовних, соціокультурних та психологічних процесів і постійно оновлюється, реагуючи на зміни в суспільстві та культурі. Він відображає внутрішню динаміку спільнот і слугує інструментом ідентифікації, самовираження та комунікативної гнучкості.

О. Стишов стверджує, «жаргонні фразеологізми неоднорідні за своєю структурою, семантикою та стилістичними особливостями. Засвідчено, що вони творяться на основі слів, вільних словосполучень, усталених складених термінів або запозичуються з інших мов (переважно кальки з англійської та її американського варіанта)» [66, с. 121].

На думку Т. Гарлицької, як і сленг, жаргонні фразеологізми можна поділити на загальні та спеціальні. До загальних ми зараховуємо той шар сучасних сленгових фразеологізмів, який не є належністю окремих соціальних груп, і який однаково використовують (чи розуміють) усі. Спеціальні жаргонні фразеологізми поділяються на корпоративні та професійні. Корпоративні – це соціально зумовлений різновид

фразеологічних жаргонізмів, заснований на виокремленні людей за соціальними ознаками, віком, тобто за видами, не пов’язаними з професійною діяльністю (наприклад, молодіжний, кримінальний, шкільний сленги)» [23, с. 49].

Молодіжні фразеологічні жаргонізми здійснюють низку різноманітних функцій у мовленні сучасної молоді. Вони дають змогу виразно й емоційно передавати думки, надавати висловлюванням критичного, іронічного або навіть грубого відтінку, що допомагає підкреслити ставлення до певних подій, явищ або людей. Крім того, такі мовні одиниці слугують інструментом самовираження та формування індивідуального стилю спілкування, дозволяючи молоді вирізнятися серед однолітків і демонструвати власну унікальність. Використання фразеологічного жаргону також є способом соціальної інтеграції: воно допомагає відчути приналежність до певної групи, підтримувати внутрішньогрупову солідарність і показувати здатність орієнтуватися у сучасних мовних тенденціях. Таким чином, молодіжні жаргонізми не лише збагачують мовну картину світу підлітків, а й стають ефективним засобом комунікативної та соціальної взаємодії, відображаючи культурні, соціальні й психологічні аспекти життя молоді. За словами Т. М. Миколенко, «фразеологізми молодіжного сленгу, як і лексичні одиниці – це найбільш відкрита до змін і перетворень складова мови» [52, с. 168].

Кримінальний жаргон формується з метою забезпечення конфіденційності й таємності комунікації всередині певної групи, зокрема для чіткого відмежування її членів від решти суспільства та запобігання розкриттю інформації про їхню діяльність і заходи безпеки. Фразеологічні одиниці в такому жаргоні здебільшого мають спеціалізоване або умовне значення, яке зрозуміле лише учасникам певної кримінальної спільноти, тоді як для сторонніх вони залишаються малозрозумілими або абсолютно непрозорими. Крім того, кримінальний жаргон виконує функцію своєрідного соціального маркера, допомагаючи визначати межі групової

приналежності, формувати внутрішню ієрархію та підтримувати контроль над інформацією. Внаслідок цього його словниковий запас і фразеологія постійно змінюються, пристосовуючись до нових обставин і потреб групи, що робить його живим і динамічним явищем у мовній практиці певного соціального середовища.

За визначенням Н. Д. Бабич, професійний жаргон включає «стабільні словосполучення, які відображають як традиційні методи виконання роботи, так і специфічні способи спілкування між учасниками колективної діяльності, а також ставлення ремісників або працівників промисловості до власної професії» [9, с. 237].

Сленгові фразеологізми відзначаються вираженим культурним забарвленням, адже саме через фразеологію найбільш наочно проявляється національна специфіка мови. Для розуміння їхньої ролі в мовленні важливо враховувати менталітет народу, який визначає особливості світосприйняття, спосіб мислення та характер нації, формуючись під впливом соціокультурних, мовних, географічних та інших чинників. Дослідження менталітету дозволяє глибше зрозуміти механізми функціонування сленгових фразеологізмів, розкрити їхнє смислове та комунікативне значення в мовній системі і простежити, як культурні та соціальні фактори впливають на процеси їхнього створення та вживання.

Фразеологічні сленгізми акумулюються в мові століттями та постійно оновлюються, зберігаючи культурну інформацію. Вони дають змогу висловлювати глибокий зміст за допомогою небагатьох мовних засобів, водночас відображаючи національний дух і культурні особливості та впливаючи на сприйняття світу й формування суб’єктивної оцінки дійсності.

Т. М. Левченко стверджує, «сленговим фразеологічним одиницям притаманні наступні ознаки: вони є семантично пов’язаними сполученнями слів, що відтворюються у вигляді усталеної, неподільної, цілісної конструкції; вони творяться в середовищі живої розмовної мови;

належать до шару фразеології; носять яскраво виражений емоційноекспресивний оцінний характер та характеризують мовлення широких прошарків молоді, часто, як вияв солідарності за віком та групової ідентифікації» [46, с. 31].

Жаргонні фразеологізми відзначаються синонімічними та антонімічними зв'язками. Синонімічні вирази з'являються, щоб урізноманітнити мовлення або надати йому стилістичного забарвлення, дозволяючи точніше чи емоційніше передати думку. Наприклад: *«добити тему» – «поставити крапку» – «закрити гештальт»* (завершити справу); *«бити байдики» – «ганяти балду» – «клеїти дурня»* (нічого не робити).

Антонімічні жаргонні фразеологізми, навпаки, протиставляються за значенням і використовуються для підкреслення контрасту або протилежних рис. Вони дозволяють мовцям точніше виражати відношення до змісту спілкування та створювати іронічний або комічний ефект. Наприклад: **«пасти задніх»** (відставати, залишатися на останньому місці) – *«впіймати зірку»* (стати самовпевненим); *«ловити ломку»* (переживати дискомфорт) – *«зловити кайф»* (отримати задоволення).

Ознаки жаргонних фразеологізмів:

1. Емоційно-експресивне забарвлення. Жаргонні фразеологізми відзначаються яскравим емоційним звучанням і часто проявляють гіперболу, сарказм, гумор чи інші прийоми виразності.

2. Приналежність до соціальної групи. Такі вирази використовують члени певних спільнот – молодіжних, професійних, субкультурних тощо. Вони слугують засобом внутрішньої ідентифікації та підкреслюють приналежність до групи.

3. Ситуативність. Жаргонні фразеологізми переважно формуються та використовуються у неформальних ситуаціях спілкування, де допустимі невимушені та вільні висловлювання.

4. Динамічність і мінливість. На відміну від фразеологізмів

літературної мови, жаргонні словосполучення відзначаються нестабільністю: вони швидко застарівають або, навпаки, набувають нових значень.

5. Іронічний або гумористичний характер. Більшість жаргонних фразеологізмів мають комічний ефект, адже вони часто висміюють певні ситуації, явища або поведінку людей.

6. Метафоричність та образність. Подібно до фразеологізмів літературної мови, жаргонні вирази часто мають метафоричну природу. Їхня образність нерідко спирається на асоціації, доступні й зрозумілі лише представникам певної соціальної групи.

Вони відіграють важливу соціальну роль, оскільки сприяють налагодженню комунікації всередині певної групи та акцентують на приналежності її учасників до спільноти. Подібні вирази урізноманітнюють мовлення в неформальних ситуаціях, відкриваючи нові спроможливості для творчого самовираження. Водночас їхнє значення зазвичай доступне лише вузькому колу носіїв і може бути незрозумілим за межами відповідної соціальної спільноти.

1.2. Класифікація жаргонізмів та їх лінгвістичні ознаки

Жаргонізми становлять специфічний шар лексики, що функціонує в межах окремих соціальних або професійних груп. Їх можна класифікувати за різними критеріями, враховуючи походження, сферу вживання, структуру та семантику.

1.За соціальною групою, носієм:

- Молодіжний жаргон – це особливий шар лексики, характерний для мовлення підлітків і молоді, який формується в середовищі неформального спілкування. Він тісно пов’язаний із сучасними культурними тенденціями, інтернет комунікацією, соціальними мережами, музичними та розважальними впливами. Молодіжний жаргон швидко

змінюється: одні слова виходять із ужитку, інші – стають популярними завдяки мемам, блогерам чи медіаконтенту.

Цей тип жаргону виконує важливу соціальну функцію: об’єднує молодих людей, допомагає їм відчувати себе частиною спільноти, відмежовуватися від старших поколінь і створювати власний стиль спілкування. Молодіжні жаргонізми мають яскраво виражене емоційне й оцінне забарвлення, часто є метафоричними або походять із англійської мови. Приклади молодіжних жаргонізмів:

«хайп» – ажіотаж, популярність: «Після цього відео навколо нього піднявся справжній хайп».

«крінж» – сором, ніяковість: «Це відео таке крінжове, що я ледь додивився».

«зашквар» – щось ганебне, неприйнятне: «Його поведінка — повний зашквар».

«треш» – абсурд або щось шокуюче: «Учора в чаті відбувався справжній треш».

«ржати» – сильно сміятися: «Ми ржали пів години над тим мемом».

«топ» – найкращий, крутий: «Ця пісня – просто топ!».

«(AFK)» – бути неактивним, «відійти від клавіатури»: «Я був афк, тому не відповів».

«пруф» – доказ: «Дай пруф, що це правда».

Таким чином, молодіжний жаргон є живою, гнучкою частиною мови, що відбиває темп розвитку сучасної культури й специфіку мислення молодого покоління.

Студентський жаргон – це сукупність мовних одиниць, які використовують студенти в навчальному середовищі та під час неформального спілкування. Він відображає особливості студентського життя, пов’язані з навчальним процесом, побутом у гуртожитку,

взаєминами з викладачами, підготовкою до сесій та участю в університетських подіях.

Студентський жаргон має такі особливості:

Функціональна спрямованість: більшість слів і виразів пов’язані з навчанням, оцінюванням, термінами навчального процесу.

Емоційність і гумористичність: часто жаргон має жартівливий або іронічний характер, допомагаючи студентам знімати стрес.

Економність висловлення: складні поняття студенти замінюють короткими та зручними словами.

Динамічність: лексика швидко оновлюється, але деякі сталі вирази залишаються актуальними десятиліттями.

Приклади студентського жаргону:

1. Пов’язані з навчанням і сесією: сесія – період інтенсивного складання іспитів; часто вживається з додатковими емоційними характеристиками: люта сесія, жорстка сесія; хвіст – незданий іспит або заборгованість: «У мене два хвости з минулого семестру»; здаватися – складати іспит: «Завтра йду здаватися з історії»; конспект – запис лекцій; інколи вживається жартівливо як «священний» текст студента; шпора — шпаргалка: «Підготуй мені шпору до семінару»; пара – лекція або практичне заняття: «Після четвертої пари я вже нічого не тямлю»; «залік автомат» (або автомат) – залік без складання: «У мене автомат з фізики!».

2. Студентський побут: «общага» – гуртожиток: «У нашій общазі сьогодні відключили воду»; «кава з парою» – швидкісний підйом: «одночасна кава й похід на заняття»; «студняк» – студентське життя: «Студняк – це окрема культура»; «лоток» – студентська столова або місце, де дешевше поїсти.

3. Пов’язані з викладачами: «препод» – викладач: «Наш препод сьогодні в доброму настрої»; «злий препод» – викладач, який суворо

оцінює: «На екзамен краще не спізнюватися, бо злий препод»; «ботан» – студент, який багато вчиться й активно працює на заняттях.

4. Юмористичні та іронічні вирази: «передсесійний синдром» – стан паніки перед екзаменами; «завалити екзамен» – не скласти: «Він завалив екзамен із першого разу»; «вижити в сесію» – успішно пройти всі випробування: «Головне — вижити в сесію, а інше додасться»; «мучити науку» – вчитися: «Сьогодні ввечері будемо мучити науку».

Студентський жаргон є важливою складовою молодіжного мовлення, що відображає специфіку університетського життя. Він допомагає студентам самовиражатися, підтримувати групову солідарність, знімати напругу й швидко передавати інформацію. Такі слова й вирази нерідко виходять за межі навчального середовища та стають частиною загального ужитку.

Професійний жаргон – це особливий різновид мовлення, який використовують представники певних професій або ремесел для швидкої та ефективної комунікації. Він формується всередині фахових колективів і зазвичай має напівофіційний характер: активно вживається в повсякденній роботі, проте не завжди фіксується в офіційних документах чи нормативній мові.

Такі жаргонізми відображають специфіку професійної діяльності, спрощують обговорення робочих процесів і допомагають створити відчуття спільності серед колег. Часто вони є скороченнями, спеціалізованими найменуваннями або переосмисленими загальновживаними словами. Наприклад: Айті-сфера: «реліз» (випуск нової версії програми), «баг» (помилка в коді);

Медицина: «катка» (катетер/крапельниця), «швидка» (екстрена медична допомога).

Професійний жаргон виконує практичну, комунікативну й інтегративну функції, полегшуючи взаємодію фахівців і формуючи мовну культуру певної професійної спільноти.

Кримінальний жаргон, або арго, – це закритий пласт лексики, характерний для кримінального середовища. Його основна функція – забезпечення конфіденційності спілкування між членами спільноти, приховування змісту розмови від сторонніх та підкреслення внутрішньої групової належності.

Такі вислови нерідко мають приховане, непрозоре значення, зрозуміле лише «своїм», що робить арго малодоступним для носіїв загальновживаної мови. Лексика кримінального жаргону часто ґрунтується на переосмисленні звичайних слів, метафоризації або використанні спеціальних кодових назв.

Наприклад: «малява» – лист або повідомлення, передане всередині кримінального середовища; «ксива» – документ, зазвичай посвідчення особи; «феня» – сама мова злодійського середовища; «хатка» – місце перебування, камера.

Кримінальний жаргон виконує функції конспірації, внутрішньої комунікації та підтримання групової ідентичності, залишаючись одним із найбільш закритих і специфічних різновидів жаргонної лексики.

За походженням жаргонізми поділяємо на:

- Запозичені жаргонізми – це лексичні одиниці, запозичені з інших мов і використані в неформальному спілкуванні для додання мові емоційності, актуальності та стилістичного колориту. Вони найчастіше входять до молодіжного, студентського або професійного жаргону і швидко поширюються завдяки масовим комунікаційним каналам, соціальним мережам, медіа та популярній культурі. Такі слова і вирази зазвичай відрізняються високою експресивністю, здатністю передавати емоції, оцінку або ставлення мовця, а також надають мовленню сучасного

й модного звучання. Запозичення часто адаптуються до фонетичних і морфологічних норм приймаючої мови, іноді набуваючи нових значень. Приклади запозичених жаргонізмів: «хайп» (англ. «hype») – ажіотаж, популярність; «фейл» (англ. «fail») – провал, помилка; «топ» (англ. «top») – найкращий, кращий; «флексити» (англ. «flex») – хвалитися, демонструвати успіх; «лайкнути» (англ. «like») – оцінити публікацію в соцмережах; «мем» (англ. «meme») – жартівливий або символічний образ, який поширюється онлайн. Запозичені жаргонізми сприяють «збагаченню мови», створюють «нові засоби виразності» та відображають «сучасні соціокультурні тенденції». Водночас вони часто зберігають ознаки своєї іноземної природи і можуть бути менш зрозумілими для людей, які не належать до відповідної групи або культурного контексту.

- Власне українські» жаргонізми– це слова та вирази, утворені на базі питомої української лексики, тобто тих слів, які мають українське походження і не запозичені з інших мов. Вони виникають у процесі мовної творчості, часто на основі метафор, асоціацій або словотворчих моделей української мови, і використовуються в неформальному спілкуванні серед молоді, студентів, професійних груп або субкультур.

Такі жаргонізми відзначаються живим, емоційним забарвленням, здатністю передавати оцінку, ставлення до явищ і подій, а також збагачують мову новими способами виразності. Вони добре вписуються в українське мовне середовище, зберігаючи національну специфіку і культурний колорит. Розглянемо приклади «власне українських» жаргонізмів: «шарити» – розуміти, розбиратися в чомусь: «Він добре шарить у комп’ютерах»; «стрімати» – транслювати в режимі реального часу (зазвичай онлайн): «Він стрімить гру на Twitch»; «тусити» – проводити час у компанії, розважатися: «Ми тусили ввечері на дачі»; «зашкваритися» – опинитися в незручній або ганебній ситуації: «Він

реально зашкварився на вечірці»; «ржати» – сміятися голосно або над чимось смішним: «Ми ржали весь вечір над мемами».

Таким чином, «власне українські» жаргонізми є важливою частиною сучасної неформальної мови, що підтримує національну ідентичність, адаптуючись до швидких змін у культурі та спілкуванні.

Фразеологізми-кальки» – це мовні одиниці, утворені шляхом буквального перекладу іншомовних конструкцій на українську мову. Вони запозичують структуру та значення оригіналу, водночас адаптуючись до фонетичних та граматичних норм української. Кальки часто виникають під впливом глобальної культури, інтернет-медіа, популярних фільмів, серіалів або соціальних мереж.

Такі фразеологізми дозволяють швидко включати нові поняття та вирази в мову, але водночас вони можуть мати різний ступінь зрозумілості для носіїв мови, залежно від знайомства з джерелом запозичення. Кальки часто несуть емоційно-оцінне забарвлення або слугують засобом стилістичного оживлення мови: «пасти задніх» ← англ. «fall behind» — відставати, бути менш успішним: «У команді він пас задніх з виконання завдань»; «вдарити по макітрі» ← англ. «hit the books» — старанно вчитися, готуватися до іспитів: «Треба вдарити по макітрі перед сесією»; «кидати тінь» ← англ. «throw shade» — критично висловлюватися про когось, пасивно висловлювати неприязнь: «Вона кинула тінь на його новий проект».

Таким чином, фразеологізми-кальки є способом збагачення української мови новими значеннями та стилістичними формами, зберігаючи зв’язок із глобальною культурою та мовними традиціями інших народів.

За структурою жаргонізми поділяємо на:

– Однослівні жаргонізми – це короткі, лаконічні слова, які вживаються в розмовному, переважно молодіжному середовищі для

швидкого й емоційного вираження думок. Вони зазвичай утворюються шляхом скорочень, адаптації іншомовних слів, семантичного переосмислення або звукової трансформації. Такі одиниці активно поширюються в інтернет-комунікації, соцмережах та усному мовленні. Виділяємо ознаки однослівних жаргонізмів:

Стислість і динамічність: коротка форма дозволяє легко вплітати їх у швидкий діалог.

Емоційність: слово передає не лише значення, а й ставлення мовця.

Модність і ситуативність: поширюються хвилями, часто пов»язані з трендами.

Можуть мати нестандартну граматику або будову: частина таких слів з»являється як результат спрощення чи фонетичної гри.

Зрозумілі переважно всередині певної мовної спільноти.

Приклади однослівних жаргонізмів:

Зашквар – щось ганебне, недоречне, дуже погане; ситуація, що викликає сором; походження – імовірно, кримінальний жаргон → масова молодіжна культура.

Флексити – показувати себе, хизуватися; насолоджуватися моментом (у молодіжному середовищі іноді – «кайфувати»); походження – англ. "flex" – «вигинати, демонструвати м»язи», у переносному значенні – хвалитися.

Інші характерні приклади: «крінж» – щось ніякове, викликає сором за когось; «треш» – щось абсурдне, жахливе або занадто дивне; «орнути» – голосно насміятися; «лутати» – шукати, збирати щось цінне (з ігрового жаргону: англ. *loot*); «рол» – жарт, прикол (англ. *ROFL);* «крутий/топ» – найкращий, якісний (поширені під впливом англійських тенденцій).

– Складені слова-жаргонізми – це жаргонні одиниці, утворені шляхом поєднання двох (інколи більше) основ у єдине слово. Такі форми з’являються через прагнення до стислості, експресивності й мовної гри. У

молодіжному та інтернет-середовищі вони часто замінюють довші описові конструкції, стають маркерами «свого кола» та створюють іронічно-жартівливий ефект.

Виділяємо такі ознаки складених слів-жаргонізмів: поєднання двох лексем в одне слово (часто без з'єднувального голосного), яскрава експресивність (слово передає ставлення мовця), метафоричність або оцінність (частини слова створюють новий образ чи характеристику), стислість (заміна довших фраз коротким складеним знаком), часто походять із мережевої культури, мемів, субкультур. Наприклад: «кринж-фест» – ситуація, де все суцільний сором і незручність; «рофл-паті» – дуже смішна, несерйозна подія; «хайп-трейн» – масове захоплення чимось трендовим, коли всі «стрибають у потяг хайпу»; «лайф-хак / лайфхак» – корисна порада або хитрість для полегшення життя.

– Фразеологізовані сполуки – це стійкі словосполучення жаргонного типу, які ще не стали повноцінними фразеологізмами літературної мови, але вже мають ознаки сталості, цілісності значення та регулярного вживання в певному середовищі. Вони часто виникають у молодіжному, студентському, професійному жаргоні та функціонують переважно в усному неформальному спілкуванні. Ознаки фразеологізованих сполук: сталість компонентів (хоча такі сполуки не завжди зафіксовані в словниках, їхні складові майже не змінюються: користувачі повторюють їх у той самій формі); цілісність значення (значення сполуки не дорівнює простій сумі значень окремих слів – воно набуває нового відтінку, часто експресивно-оцінного); групова обмеженість (фразеологізовані сполуки зазвичай зрозумілі найперше членам певної спільноти (молоді, студентам, геймерам, айтішникам тощо); емоційність та експресивність (вони передають оцінку, емоцію, ставлення мовця): іронію, захоплення, роздратування, схвалення; ситуативність та контекстуальність (такі сполуки краще зрозумілі в конкретних ситуаціях, у

межах спільного досвіду групи). Фіксуємо такі приклади фразеологізованих сполук (жаргон): «ловити крінж» – відчувати сором, незручність; «зловити хайп / сидіти на хайпі» – бути у тренді або намагатися привернути увагу; «йти в мінус» (студентський, фінансовий жаргон) – опинятися без ресурсів, грошей, сил; «сидіти в дедлайнах» – мати багато термінових справ, «потопати» у роботі; «кидати тінь» (калькований жаргон) – висловлювати натяк, критику, знецінення; «йти ва-банк» (професійно-гравецький жаргон) – ризикувати всім одразу, діяти рішуче.

Фразеологізовані сполуки роблять мовлення більш живим, образним та експресивним, виконують роль ідентифікатора групи й сприяють формуванню внутрішньої комунікативної культури. З часом частина таких сполук може або зникати, або переходити до ширшого вжитку й ставати елементами загальномовної фразеології.

У кінці ХХ століття було запропоновано функціональний підхід до класифікації фразеологізмів. Він ґрунтується на аналізі їхнього призначення в мові та комунікативної ролі, яку вони виконують у процесі спілкування. За цією методикою фразеологічні одиниці розподіляють на кілька груп залежно від того, які функції вони реалізують у висловленні. Найчастіше серед таких функцій виокремлюють: оціночну, номінативну, ідентифікаційну, комунікативну, емоційно-експресивну, прагматичну.

Таким чином, прагматична функція фразеологізмів підкреслює їхню роль як інструментів комунікативного впливу, які допомагають мовцеві встановлювати контроль над ситуацією, формувати поведінкові реакції та регулювати емоційний тон спілкування.

Функціональна класифікація демонструє багатогранність фразеологічних одиниць у мовленні, підкреслюючи їхню здатність не лише називати чи описувати, але й формувати емоційний і прагматичний вплив на співрозмовника.

РОЗДІЛ 2. ЖАРГОНІЗМИ ЯК КОМПОНЕНТ МОВИ МІСТА

Жаргонізми становлять важливу й динамічну частину міського мовного середовища. Вони виникають у межах окремих соціальних груп, професійних спільнот або вікових об’єднань та виконують функцію засобу внутрішньогрупової комунікації. Міський простір, який характеризується високою соціальною, професійною й культурною різноманітністю, створює сприятливі умови для появи, розвитку й взаємодії різних жаргонних підсистем.

У мовленні міста жаргонізми:

1. Відображають соціальну стратифікацію та групову ідентичність. Кожна група – молодь, студенти, фахівці у певних галузях, водії, підприємці, працівники сфери технологій – формує власні жаргонні одиниці, які слугують маркером „свого кола” та засобом відмежування від інших.

2. Виконують експресивну й емоційну функцію. Жаргонізми надають висловлюванню неформальності, дотепності, оцінності. Вони дозволяють швидко й стисло висловити ставлення до ситуації, особи чи події.

3. Сприяють мовній динаміці та оновленню лексики. Місто як центр суспільної активності генерує нові реалії та поняття, для позначення яких виникають жаргонізми. Частина з них може переходити до розмовної мови, а згодом – навіть до літературної норми.

4. Є результатом взаємодії культур і мов. Міський простір інтенсивніше за інші території контактує з іншомовними впливами – через медіа, технічні новації, міграційні процеси, що зумовлює появу великої кількості запозичених і адаптованих жаргонізмів.

5. Утілюють мовну гру та творчість. Часто жаргонізми виникають у процесі вербального експерименту, гри зі значеннями, метафоризації або

навмисного спотворення слів. Місто, де активно розвивається культура субкультур, мистецтва й медіа, є основним центром такої творчості.

Отже, жаргонізми є невід'ємною складовою мови міста. Вони формують його мовний колорит, відображають соціальні процеси, демонструють багатство та рухливість мовної системи, а також виступають одним із найчутливіших індикаторів змін у суспільстві.

2.1. Жаргонна лексики в системі побутування соціальних діалектів

Мовні явища на рівнях «системи» та «норми» становлять важливий об'єкт дослідження як українських, так і зарубіжних мовознавців, оскільки саме вони визначають функціонування мови як цілісного комунікативного механізму. Питання співвідношення мовної системи, що охоплює сукупність усіх одиниць і правил їх організації, та норми, яка регламентує правильність і прийнятність мовних форм у певний історичний період, є ключовими для розуміння динаміки мовного розвитку.

Науковці підкреслюють, що саме баланс між усталеними нормами й природною мінливістю мовлення забезпечує життєздатність мови. Дослідження цих явищ дозволяє простежити, як мовні інновації входять у нормативну систему, як змінюється лексичний і граматичний лад, як розмовне мовлення впливає на літературний стандарт. Таким чином, вивчення системних і нормативних аспектів мови відкриває шлях до глибшого розуміння її структури, динаміки та ролі в культурі й суспільстві. Лінгвісти неодноразово підкреслювали, що живе розмовне мовлення становить ядро будь-якої мови. Воно є тією природною стихією, без якої мова «закостеніває» у своєму літературному різновиді й утрачає здатність адекватно передавати динамічні реалії сучасного життя. Як слушно зауважує Л. Т. Масенко, «замкнена лише в писемній формі, мова застигає без руху, втрачає зв'язок зі щоденним життям, її словник перестає

оновлюватися» [50, с. 58]. На її думку «неповнота побутування живих форм усного мовлення – соціолектів, сленгів, арго – в українських містах належить до найзагрозливіших для майбутнього української мови явищ» [50, с. 96]. «Вихід з кризового стану усних форм побутування мови в східних і південних регіонах України, звичайно, єдиний – поширення української літературної мови через систему освіти, засобів масової інформації, культури. При цьому, безперечно, є хибною тенденція до замикання української мови й культури в межах елітарних форм її побутування. І сленг, і жаргони необхідні для повноцінного життя кожної мови. Потрібно лише, щоб сленг і жаргони формувались у межах своєї мови» [50, с. 103].

Т. М. Левченко наголошує, що «аналіз мовних явищ неможливий без урахування специфіки так званих «периферійних» мовних одиниць. Йдеться передусім про сленг, різноманітні жаргони, арго, професійні діалекти та інші мовні варіанти. Тривалий час соціальні діалекти та жаргони помилково розглядали як другорядні відгалуження загальнонародної мови, що фактично усувало їх з поля наукового дослідження» [46, с. 29]. Такий підхід, за словами науковця, «спотворював реальну картину розвитку мови та її сучасного функціонування» [46, с. 31].

У передмові до словника «Український жаргон» Л. О. Ставицька наголошує, що прагнення розглядати українську мову не в її реальному стані, а в уявному ідеальному вигляді сприяло «збереженню неонародницького міфу про жаргон як грубу, небажану, "хуліганську" лексику, своєрідний "чужорідний бруд" у мовній системі» [63, с. 10].

Погляд на мову як на національну цінність, яку слід ретельно захищати від впливу сленгу, жаргону та інших соціолектів, представлений, зокрема, у статті Н. Я. Дзюбишиної-Мельник «Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення». Підкреслюючи ключову роль мови в процесі інкультурації, дослідниця зауважує, що «підвищення престижу сленгу та

розширення кола його носіїв з різних вікових і соціальних груп зумовлює нівелювання цієї функції» [35, с. 15]. На її думку, «демократизація розмовного мовлення та ослаблення нормативності стають ознакою поступового віддалення широких мас від національної культурної традиції» [35, с. 15]. На думку дослідників, жаргон функціонує як різновид розмовного мовлення, характерний для носіїв масової культури; він значною мірою постає позанаціональним за своєю природою, а отже, пов'язується з процесами дегуманізації та зниження моральних орієнтирів мовців.

На нашу думку, коли мову штучно обмежують суворими нормами та замикають у вузьких елітарних формах уживання, поза увагою залишається сам мовець і його реальна мовленнєва практика.

За спостереженням О. О. Тараненка, демократичні зміни в суспільно-політичній сфері, лібералізація соціально-економічних основ і моральних засад, а також розширення сфер використання української мови з середини 1980-х років спричинили масштабні перетворення на всіх її структурних рівнях. Це також стимулювало оновлення та урізноманітнення стилістичних ресурсів і норм сучасної української літературної мови. Подібні явища, властиві мовам постсоціалістичної доби, зумовлюються процесом демократизації літературної мови, що проявляється у розширенні кола її носіїв, послабленні редакторського контролю та інтенсифікації пошуків нових виражально-зображальних засобів. Одночасно загострилася конкуренція між засобами масової інформації за увагу читачів і глядачів, що спричинило зменшення дистанції між усно-розмовним і книжково-писемним стилями мови. Л. О. Ставицька констатує, що «мовна мода покоління зумовлює, у свою чергу, літературну моду, а письменник виступає своєрідним медіатором між живомовною практикою жаргоновживання свого покоління і літературно обробленим словесно-художнім масивом, сам виступаючи продуцентом жаргонного словника і не тільки за письмовим столом» [65, с. 57].

О. О. Тараненко виокремлює три періоди активного поширення кримінального жаргону: 1920-ті – початок 1930-х років, середину 1950-х та кінець 1980-х років XX століття. Перший етап пов’язується з процесами демократизації літературної мови в розмовному, художньому й публіцистичному стилях. Другий зумовлений масовим виходом на свободу ув’язнених і проявився переважно в розмовному мовленні. Третій спричинений посиленням суспільної уваги до доби сталінських репресій та появою відповідних видань і мемуаристики. Подібну періодизацію розвитку соціолектів пропонує й Н. Я. Дзюбишина-Мельник, наголошуючи, що «ми є свідками нової хвилі активізації сленгу (після трьох попередніх у XX ст.: у 20-і рр., 50-і рр., 70–80-і рр.), що цілком відповідає природі функціонування цього маргінального в архісистемі мови явища» [35, с. 15].

На відміну від цього, Ю. В. Шевельов у роботі «Так нас навчали правильних проізношеній» підкреслює значущість сленгу як важливої підсистеми, необхідної для стабільної діяльності живої мови.

Сленгові та жаргонні одиниці, завдяки своїй образності та емоційності, збагачують мову експресивними засобами, що є позитивним явищем у її розвитку. Психологічною основою появи жаргонів у певних мовних групах є прагнення справити враження на співрозмовника дотепністю та яскравістю, показати власне ставлення до змісту вислову та уникнути звичних виразів і слів.

Сьогодні помітне інтенсивне розширення застосування некодифікованої мови, зокрема жаргону, у різних сферах суспільного життя — на естраді, у художній літературі, політиці, засобах масової інформації та в інших комунікативних просторах. Це явище свідчить про активне включення неформальних мовних засобів у повсякденну та професійну комунікацію, про збільшення їхньої соціальної видимості та функціональної значущості. Жаргон, який раніше обмежувався певними групами носіїв, сьогодні поступово виходить за межі замкнутих спільнот і

стає доступним широкому колу користувачів мови, виконуючи як комунікативні, так і експресивні функції. Таке поширення некодифікованих мовних форм відображає як розвиток сучасної української мови, так і зміни в культурних, медійних і соціальних практиках суспільства.

Це може свідчити про вульгаризацію мови та послаблення мовних норм з одного боку, а з іншого – про «повільне розширення соціального діапазону функціонування української мови» [68, с. 40], на що також звертали увагу Л. Т. Масенко, Л. О. Ставицька, О. А. Стишов та інші. «Живу» мову вивчали у своїх наукових працях такі українські мовознавці, як В. В. Балабін, А. В. Березовенко, Л. А. Карпець, О. В. Кондратюк, С. А. Мартос, Л. І. Мацько, В. Д. Радчук, О. О. Тараненко та інші. У центрі уваги цих дослідників опиняються, зокрема, раніше забуті та мало вивчені мовні явища, які в лінгвістиці класифікують під різними назвами – жаргон, арго, сленг, соціальний діалект тощо.

На думку Л. Т. Масенко, соціальні діалекти слід розуміти як «варіанти національної мови, пов’язані з існуванням соціальних груп, об’єднаних певним типом зв’язку» [50, с. 35]. В. О. Винник у своїй статті в енциклопедії «Українська мова» визначає це наступним чином: «*Соціальний діалект* – відгалуження загальнонародної мови, уживане в середовищі окремих соціальних, професійних, вікових та інших груп населення» [18, с. 151].

Отже, необхідною передумовою виникнення соціальних діалектів є соціальна неоднорідність суспільства, яке складається з різних виробничо-професійних, освітніх та вікових груп. Кожна з цих груп має власні специфічні умови спілкування, традиції та способи передачі інформації, що формує унікальні мовні практики. Лексичний склад таких соціальних груп визначається ступенем їхньої ізольованості від інших соціальних прошарків та характером діяльності, якою вони займаються. У ньому

переважають повнозначні слова – іменники, прикметники, дієслова, прислівники, що відображають професійні знання, повсякденні потреби та емоційні стани членів групи. Числівники та займенники зустрічаються рідше і, як правило, засвідчуються лише в таємних або закритих соціальних системах, де вони набувають специфічного значення і виконують роль маркерів внутрішньої групової ідентичності. Таким чином, соціальні діалекти не лише забезпечують комунікацію в межах певної групи, а й відображають соціальну структуру суспільства, його професійну диференціацію та вікові особливості мовного спілкування.

Соціолект виконує низку важливих функцій у межах соціального спілкування та організації суспільства:

1. Об’єднання особи з колективом. Соціолект слугує мовним маркером приналежності до певної групи, дозволяючи індивіду відчувати себе частиною колективу. Через спільні мовні норми та спеціальні лексичні одиниці члени групи формують внутрішню комунікативну спільноту, що зміцнює соціальні зв’язки та почуття ідентичності.

2. Виділення певного колективу серед інших суспільних груп. Соціолект дозволяє розпізнавати представників конкретної групи, протиставляючи її іншим соціальним спільнотам. Завдяки цьому мова стає засобом соціальної диференціації: вона демонструє професійну, вікову, культурну чи іншу специфіку групи, водночас підтримуючи її внутрішню згуртованість.

3. Соціолект виконує роль знаряддя осмислення та тлумачення реального світу. Через особливості словника, стилю та мовних конструкцій члени групи моделюють власне сприйняття дійсності, описують явища, відтворюють професійні чи культурні концепти, а також формують специфічне уявлення про соціальні та міжособистісні відносини [180, с. 86]. Таким чином, соціолект не лише забезпечує ефективну комунікацію всередині групи, а й слугує важливим інструментом соціальної ідентифікації, диференціації та когнітивного відображення світу.

Чинники, що спричиняють соціально зумовлену варіативність мови, є надзвичайно різноманітними: до них належать рівень освіти мовців, їхній соціальний статус, характер професійної діяльності, сфера інтересів, а також мовне середовище, у якому перебуває носій мови. До соціальних різновидів національної мови зазвичай відносять:

1. професійні жаргони шевців, шахтарів, мисливців тощо;

2. групові (корпоративні) жаргони, характерні для мови військових, спортсменів, студентів, учнів та інших спільнот;

3. арго декласованих верств, торговців, ремісників та різні таємні форми мовлення.

Поширені мовні різновиди, що мають ширшу соціальну базу, у сучасній лінгвістиці окреслюють терміном сленг.

Однією з найважливіших труднощів у вивченні розмовного мовлення є недостатня впорядкованість і недосконаліть термінології, що спричиняє неоднозначне трактування понять *арго, жаргон, сленг.* На думку Л. О. Ставицької, «межі між цими мовними стратами ефемерні і дифузні, їхні дефініції вимагають уточнення, оскільки термінологічна плутанина нищівно позначається на загальній лінгвістичній культурі суспільства та теоретичному рівні лінгвістичних студій» [62, с. 47]. На переконання авторки, головними критеріями для віднесення певної групи до того чи того різновиду є рівень відкритості її лексики та ступінь професіоналізації, який є найбільшим в арго й найменшим у сленгу.

На думку Д. В. Мазурик «слід розрізняти термінологічне й нетермінологічне визначення понять *арго-жаргон-сленг*. За нетермінологічним визначенням усі ці терміни – синоніми» [49, с. 16].

Крім того, дослідник підкреслює, що ці терміни можна трактувати як у широкому, так і у вузькому значенні. У широкому розумінні арго, жаргон і сленг позначають ненормативне мовлення соціальних груп або спільнот, об’єднаних спільними інтересами. У вузькому ж розумінні

йдеться про «лексико-фразеологічні одиниці, що функціонують у межах цих типів мовлення» [49, с. 16].

У «Словнику української мови» подано таке визначення: «арго (фр. Argot – «жаргон», первісно – «жебрацтво») – це один із різновидів соціальних діалектів, штучно створена умовна мова певної вузької, замкненої соціальної чи професійної групи, призначена для внутрішнього користування та недоступна для розуміння сторонніми» [60, с. 31]. Арго формується з метою забезпечення мовної закритості спільноти, що дає змогу її членам вільно обмінюватися інформацією, не ризикуючи бути зрозумілими поза групою. Така мовна система зазвичай вирізняється специфічною лексикою, семантичними зрушеннями, переосмисленнями значень і часто містить елементи, які навмисно ускладнюють її декодування. Завдяки цьому арго виконує не лише комунікативну, а й ідентифікаційну та захисну функції, допомагаючи окреслити межі спільноти й зберегти її внутрішню цілісність. Л. О. Ставицька так трактує цей термін: «арго – це замкнена лексична підсистема спеціальних найменувань, що слугують для задоволення потреб вузьких соціальних груп, переважно професійних» [62, с. 31]. Арготизми, за її визначенням, є «раціональними мовними одиницями, створеними для використання у практичних цілях, пов’язаних із певною професією, ремеслом або видом діяльності» [62, с. 31].

У сучасних соціолектах арготизмами слід вважати ті елементи мови, що належать до професійних, студентських, армійських та інших вузьких субмов і залишаються незрозумілими для осіб, які не належать до відповідної спільноти. Такі мовні одиниці виконують кілька функцій: вони дозволяють членам групи ефективно і швидко передавати інформацію, зберігати таємницю внутрішнього спілкування, а також підкреслюють належність до певної соціальної чи професійної спільноти. Арготизми часто мають специфічну лексику, власні значення або умовні позначення, що робить їх складними для розуміння сторонніми, і водночас сприяє

формуванню внутрішньої ідентичності групи та підтриманню її мовної автономії.

На відміну від арго, жаргон має більш гнучкий і відкритий характер. Він формується в межах замкнутих колективів або досить великих груп мовців, об'єднаних спільними професійними, соціальними чи віковими ознаками, такими як школярі, студенти, військові або представники різних професійних спільнот. Жаргон виконує функцію полегшення внутрішньої комунікації, створюючи специфічну лексичну систему, що спрощує обмін інформацією та підкреслює приналежність до певної групи. Водночас він зберігає відкритість для взаємодії з іншими мовними одиницями та стилями, що сприяє його адаптації і поширенню поза межами початкової спільноти. Хоча жаргонна лексика належить до обмеженого вживання та функціонує переважно в межах конкретної соціальної групи, вона водночас активно взаємодіє з іншими лексичними одиницями – як у межах тієї самої мови, так і в запозиченнях із інших мов. «Жаргон, виконуючи роль інструмента ідентифікації та самоідентифікації, служить засобом соціального об'єднання й виконує інтегративну функцію. Використання жаргонної лексики також сприяє формуванню внутрішньої замкнутості групи, а застосування специфічних мовних кодів дає змогу реалізувати диференціальну функцію» [46, с. 30]. Жаргон відрізняється від загальновживаної мови використанням специфічної, експресивно забарвленої лексики, яка часто виступає синонімічною до слів загального вжитку. Ці мовні одиниці не лише передають ті самі значення, що й стандартна лексика, а й додають висловлюванню емоційного або оцінного відтінку, підкреслюють належність мовця до певної соціальної групи та створюють внутрішній код спілкування. Завдяки цьому жаргон виконує функції як комунікативні – полегшуючи взаєморозуміння серед членів групи, так і соціальні – зміцнюючи ідентичність спільноти та обмежуючи доступ сторонніх до її внутрішніх форм вираження.

«*Сленг* – це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції» [62, с. 42].

Як уже згадувалося, провести чітку межу між поняттями «жаргон» і «сленг» доволі важко. Це пояснюється тим, що обидва явища належать до соціально обумовлених мовних різновидів, мають спільні риси та функції, зокрема виконують комунікативну, ідентифікаційну та експресивну роль у межах певних соціальних груп. Крім того, межі між ними часто розмиваються через взаємозбагачення лексики, запозичення термінів із однієї підсистеми в іншу та зміну соціального та професійного контексту їх використання. Внаслідок цього класифікація окремих одиниць як жаргонних або сленгових є умовною та залежить від конкретних критеріїв дослідника, соціальної групи та функцій, які вони виконують у мовленні.

На думку Т. М. Миколенко «поняття *жаргон* є тотожне поняттю *сленг* за умови негерметичності певної соціальної спільноти, тобто йдеться про використання мовних форм поза межами окремої групи. Поняття *жаргон* не є тотожне поняттю *сленг,* якщо історично вказує на обмеженість групи його носіїв, а також на вузькість семантичного поля» [52, с. 10].

Сленг, будучи провідним елементом розмовного мовлення, функціонує переважно в міському мовному середовищі. У «Енциклопедії українознавства» його визначено як міський соціолект, що сформувався на основі арґо різних замкнених соціальних груп (правопорушників, дрібних торгівців, ремісників, ув’язнених, школярів-бурсаків, військових) і характеризується емоційно забарвленою лексикою розмовно-зниженого та фамільярного стилю. В. В. Явір зауважує: «...міський сленг належить до найактивніших прошарків сучасних мов ...міський сленг націлений у майбуття мови» [71, с. 120]. Л. О. Ставицька наголошує, що «помилковим є уявлення про те, ніби сленг уживають лише представники міських

соціальних низів. На її думку, цю лексику можуть без шкоди для власного мовного іміджу застосовувати й освічені носії мови — за умови близьких стосунків, спільної роботи чи наявності спільних інтересів» [62, с. 41].

Сленг демонструє високу здатність до засвоєння лексики з різних соціально маркованих підсистем мови. Насамперед це стосується одиниць арго та специфічних жаргонів, які він не просто переймає, а й активно трансформує: метафорично переосмислює, наділяє новими відтінками значення та пристосовує до ширшого комунікативного вжитку. Завдяки цьому запозичені елементи втрачають вузьку соціальну прив’язаність і починають функціонувати в мовленні значно ширшого кола носіїв.

Крім того, до складу сленгу входить значна кількість некодифікованої розмовної лексики, яка часто відображає повсякденний досвід мовців та їхню емоційну реакцію на навколишній світ. Важливе місце у сленговій підсистемі посідають також вульгаризми й різноманітні неологізми, що виникають як у результаті мовної гри та творчого експерименту, так і під впливом нових соціокультурних реалій. Вагомий шар становлять іншомовні запозичення, котрі часто приходять через масову культуру, технічні сфери чи медіа, а також територіальні діалектизми, що вносять у сленг елементи регіональної мовної варіативності. Усі ці компоненти разом формують гнучку, динамічну та відкриту систему, здатну швидко реагувати на зміни в суспільстві та комунікативних потребах мовців.

Сленг постає як вторинне явище стосовно жаргонів і арго. За спостереженням О. Т. Горбача, «еволюція арго, що з часом втратило свою криптологічну функцію та поширилося серед різних груп населення (декласованих прошарків, ремісників, військових, студентів тощо), які концентрувалися у великих містах – Одесі, Києві, Харкові, Львові, – сприяла формуванню міського сленгу. Цей новий мовний різновид поступово перейшов у вжиток широких верств міського населення, а

згодом став застосовуватися і міською елітою як особливий стилістичний засіб» [27, с. 178-179].

Т. М. Миколенко виділяє низку спільних і відмінних рис, притаманних жаргону та сленгу. До спільних характеристик цих мовних явищ вона відносить такі: по-перше, і сленг, і жаргон функціонують у сфері нелітературного мовлення, тобто того, що не регламентується літературними нормами; по-друге, перехід жаргонних одиниць до складу сленгу засвідчує існування перетину між їхніми лексичними фондами; по-третє, за допомогою сленгової та жаргонної лексики мовці передають своє ставлення до предмета висловлення або до співрозмовника, що підкреслює їхній емоційно-експресивний характер; по-четверте, обидва різновиди містять оцінні компоненти, тому їм притаманна оцінна функція; по-п’яте, сленгові та жаргонні слова часто вживаються як непрямі найменування певних об’єктів чи явищ, виконуючи тим самим евфемістичну роль [52, с. 9].

У переліку рис, що відрізняють жаргон від сленгу, Т. М. Миколенко виділяє такі положення. По-перше, сленг як соціально зумовлене мовне явище формується та розвивається на основі жаргонної лексики кількох різних мовних груп чи спільнот, що засвідчує його ширший, відкритий характер і загальну доступність. По-друге, сленгові одиниці мають значно менші функціональні обмеження, оскільки виходять за межі конкретної соціальної групи, тоді як жаргонна лексика зазвичай використовується лише всередині певного угруповання чи соціального прошарку [52, с. 9–10].

Оскільки соціолекти не існують як повністю ізольовані мовні утворення, їхні елементи активно взаємодіють і переходять із однієї підсистеми до іншої. Для позначення такого взаємопроникнення жаргонних засобів у мовознавстві використовується термін інтержаргон. Під інтержаргоном розуміють соціальний різновид мови, який об’єднує у собі певний набір лексем з різних жаргонів. Такі слова функціонують у

кількох жаргонних підсистемах одночасно й однаково добре сприймаються їх носіями. «Інтержаргон можна розглядати як своєрідну суміш професійної жаргонної лексики, елементів корпоративних і групових жаргонів, а також частково нейтралізованих у ширшому вжитку одиниць кримінального жаргону» [65, с. 117].

У процесі розвитку лексеми нерідко розширюють як свою семантику, так і сферу функціонування. Унаслідок цього слово може пройти кілька етапів мовної еволюції: спершу перейти з арго або вузькогрупового жаргону до складу сленгу, а згодом — зі сленгу до ширшого шару розмовної мови. Показовим прикладом такої динаміки є англійське слово *jazz*. Спочатку воно належало до професійного жаргону музикантів, позначаючи специфічні елементи їхньої діяльності. Згодом лексема вийшла за межі професійного вжитку, здобула популярність серед молоді та «стала складником молодіжного сленгу спочатку в англійській мові, а потім — завдяки міжнародному поширенню джазової культури — увійшла й до сленгових систем багатьох інших мов» [53, с. 33].

Л. О. Ставицька пропонує такий послідовний ланцюг мовної трансформації: «жаргон → жаргонізоване розмовне мовлення → розмовна мова → літературна мова» [62, с. 46]. Цей ланцюг ілюструє, як слова та вирази, що спочатку обмежені вузькими соціальними групами і функціонують у межах жаргону, поступово поширюються в ширші сфери спілкування. На першому етапі вони утворюють жаргонізоване розмовне мовлення, тобто мову, що містить жаргонні елементи, але вже вживається більш широким колом мовців. Далі ці одиниці переходять у загальне розмовне мовлення, а згодом – іноді – інтегруються у літературну мову, стаючи частиною нормативного словникового фонду.

У нашому дослідженні ми розрізняємо поняття арго, жаргон і сленг за ступенем їхньої закритості та відкритості. *Арго* розглядаємо як найбільш закриту систему — мову, що функціонує всередині вузької замкненої групи, наприклад, серед злочинних угруповань. *Жаргон* ми визначаємо як

соціальний діалект, який уживають мовці, об’єднані спільними інтересами, захопленнями, професією, віком чи певними ситуаціями (наприклад, школярські, студентські, підпільні, спортивні та батярські жаргони). *Сленг* у цьому контексті розглядаємо як найбільш відкриту мовну систему, що включає одиниці загальноміського сленгу, якими користуються представники різних соціальних верств, вікових категорій та професій.

Жаргонізми формуються та поповнюються завдяки запозиченням із різних мовних і соціальних джерел. Значна частина таких одиниць походить із українського арго минулих епох, зокрема з жебрацького та злодійського середовищ, де слова набували спеціальних значень, зрозумілих лише учасникам відповідних груп. До складу жаргонної лексики потрапляють також елементи територіальних діалектів, що відображають регіональні мовні особливості, а також одиниці галицького міського жаргону, які формувалися в специфічному міському середовищі Західної України. Крім того, жаргонізми запозичуються з кримінальної лексики та з жаргонів англомовних груп, що відображає процес міжмовного і міжкультурного впливу. Завдяки такому багатоплановому походженню жаргонізми становлять динамічну та гнучку частину мови, здатну адаптуватися до різних соціальних і культурних контекстів.

2.2. Батярський жаргон як специфічний соціолект Львова

У сучасному українському мовознавстві батярський жаргон і досі залишається малодослідженою та концептуально неокресленою ділянкою. Попри його культурну самобутність та значний потенціал для вивчення соціолінгвістичних процесів міського середовища Галичини першої половини ХХ ст., комплексних наукових розвідок із цього питання небагато. Основу напрацювань становлять праці О. Т. Горбача та Я. А. Рудницького, які одними з перших звернули увагу на лексичні та структурні особливості цієї говірки. Вагомим внеском у вивчення

західноукраїнських міських говірок загалом є також праця львівських діалектологів, що уклали словник «Лексикон львівський: поважно і на жарт» [30], де зафіксовано чимало елементів батярського мовлення.

Питання соціально маркованої лексики західноукраїнського варіанта української мови ґрунтовно опрацьовано в дисертаційному дослідженні О. Г. Тулузакової, яка розглядає мовні явища у ширшому контексті соціальної стратифікації та міської культури. Окремі аспекти феномена батярства — його історичні витоки, мовленнєві практики, соціальний статус носіїв — частково проаналізовано в статтях Р. Й. Голика, А. М. Козицького, Н. В. Космолінської, Ю. М. Охріменко, О. Харчишин та інших дослідників.

Особливу роль у популяризації батярів, їхньої культури та мовлення відіграє Ю. Винничук, який у художніх і публіцистичних текстах відтворює батярський світогляд та мовний колорит, сприяючи поверненню цієї львівської субкультури в сучасний культурний дискурс.

Однак, незважаючи на пожвавлення інтересу до феномена батярства в останні десятиліття, в Україні досі бракує системних лінгвістичних досліджень, які комплексно охоплювали б структурні, семантичні, соціолінгвістичні та культурні параметри батярського жаргону. Немає також узагальненої класифікації його лексики, аналізу джерел запозичень, історичної динаміки та функціонування в міській комунікації. Саме тому батярський жаргон залишається перспективним, але майже не освоєним напрямом для подальших наукових студій.

Натомість у польському науковому середовищі батяри та специфіка їхнього мовлення викликали значно більший інтерес і стали предметом окремих ґрунтовних досліджень. Зокрема, у монографії У. Якубовської «Міф львівського батяра» детально простежено своєрідний «родовід» батяра, проаналізовано формування його образу в різних жанрах культурної продукції – піснях, кінематографі, пресі, художній літературі. Дослідниця розглядає батяра не лише як міського персонажа, а й як

семіотичний символ Львова, що втілює певний тип поведінки, гумору та мовного стилю.

Проблематику львівського міського мовлення, у тому числі батярського жаргону, активно розробляє також польська мовознавиця З. Курцова. У її працях систематизовано лексичні, фонетичні та стилістичні особливості мовлення довоєнного Львова, здійснено зіставлення батярської лексики з іншими міськими соціолектами.

Батярська культура, її історичний контекст та культурологічні виміри репрезентовані і в дослідженнях Г. Брайта, М. Млотека, Р. Рушела та інших польських науковців. У їхніх працях простежується ширший погляд на батярів – як на соціальний тип, культурний феномен і важливу складову урбаністичної спадщини багатонаціонального Львова.

Батяри – це спритні, жваві вуличні хлопці, схильні до бешкетів і різноманітних жартів, представники міської субкультури Львова першої третини XX ст. Лексема «батяр» походить від угорського *betyár*, яке має значення «волоцюга», «гульвіса», «розбійник», «шельма», «п'яниця», «обірванець», «авантюрист» та ін. [150]. У «Етимологічному словнику української мови» це слово подається як запозичення з угорської через посередництво болгарської або сербської мов, де *betyár* пов'язують із тур. *bekar* –«холостий» [37, Т. 1, с. 178].

Тлумачення батярства у різні історичні періоди й у різних суспільних середовищах було далеко не однозначним: його оцінки коливалися від різко негативних до відверто захоплених. Попри це, батярство суттєво вплинуло на соціокультурне життя міжвоєнного Львова, а сьогодні постало радше як міф, сформований сучасними поляками, які з ностальгією згадують місто. У польському бачення батярство постає як узагальнений образ розгульного життя львівського міського «дна» з характерними веселими забавами, бійками, дрібним хуліганством, колоритним жаргоном і жартівливими піснями. Ю. Винничук наголошує,

що подібне трактування батярів є упередженим і не відображає їхньої справжньої суті: «…вуличні пісні оспівали переважно бійки та забави, а от праця батярів для добра суспільства зосталася поза піснею. Хоча батяри, як це не дивно, мусили і на хліб заробляти» [19]. Це твердження підтверджується низкою прикладів, наведених І. Керницьким: «*Це було тому рік. Тепер був робітником. Від шостої ранку до шостої вечора направляв вулиці. Заробляв гроші. Мав нових товаришів. Міг жити, міг слухати, міг бачити. …. Це були добрі часи. На кожній вулиці відновлювали кілька кам'яниць, будували нові,підтягували нові поверхи. Робітники, такі, як ми, всі мали заняття* [40]. Ю. Винничук підкреслює, що батярство слід розглядати як окремий стиль життя, у межах якого традиційні норми сприймалися з певною зневагою. «Батяр – це стиль життя, у якому легковажаться загальноприйняті норми. Батяр міг бути хуліганом, але не розбишакою і не грабіжником, бо таких у міжвоєнному Львові називали інакше – «кіндерами». Більше того, батяр мав «свою філософію і свій гонор» [19].

У 1920–1930-х роках кримінальні угрупування не мали нічого спільного з правдивими батярами, хіба що між ними траплялися сутички. На підставі творів І. Керницького та Є. Загачевського можна стверджувати, що із посиленням українського впливу у Львові соціальний склад батярства змінився: воно ставало шляхетнішим та інтелігентнішим, до нього долучалися студенти й представники освічених родин. Це, зокрема, відображено в образі пана Макса з повісті І. Керницького «Герой передмістя».

Найвагомішою спадщиною батярства стали львівська говірка та характерний гумор. Упродовж ХХ ст. батярська лексика здобула широке визнання серед різних верств населення. Як зазначав Я. А. Рудницький, львівська вулиця сформувала особливий настрій, дотепність і стиль жарту, що приваблювали та важко піддавалися впливу. У 1920–1930-х роках

львівський говір активно поширювався не лише серед мешканців міста, а й по всій Галичині.

На переконання І. Л. Ціхоцького, лінгвістичний феномен Львова формувався щонайменше з трьох автентичних соціокультурних елементів. Першим була «ґвара» – міська говірка, що виникла внаслідок поєднання південно-західних українських говорів із так званим «південнокресовим» діалектом польської мови та суттєвими нашаруваннями німецької й єврейської лексики. Вона становила культурну основу львівського міського койне XIX – першої половини XX ст. і побутувала серед привілейованих верств міста. Другим компонентом був «балак» – низове койне або різновид «вуличної ґвари», яким користувалася «плебейська» частина населення, переважно україномовні вихідці із навколишніх сіл, що асимілювалися в міському середовищі. Третю складову становив «батярський жаргон» – соціолект львівських батярів, представників вуличної культури.

Подібно до поняття «польської міської говірки», українські мовознавці вживають термін «українськомовне койне Львова». Це мовне утворення поєднує кілька різноспрямованих тенденцій: прагнення орієнтуватися на норми літературної мови «великої України», збереження тісного зв’язку з місцевими діалектами (зокрема наддністрянським), а також активне засвоєння іншомовних елементів – полонізмів, германізмів та ідишизмів.

Науковці розмежовують поняття *львівської ґвари* та *балака.* Основна відмінність між ними полягає в характері запозичень: балак сформувався на польській мовній основі й увібрав багато українських елементів, тоді як львівська ґвара постала як змішання української, польської, німецької мов та їдишу.

Хоч причини виникнення балаку й львівської ґвари подібні, їхні лексичні основи відрізняються. У передмові до словника «Лексикон

львівський: поважно і на жарт» Н. В. Хобзей прирівнює ці поняття: «Існувала мовленнєва структура, яка частково належала до кожної з мов – української й польської (багато лексики переймаючи водночас і з їдиш). Її сьогодні називають по-різному, часто міфологізуючи і сам соціолект, і тих, хто ним говорив: *львівський діалект*, *львівський говір*, *львівська говірка*, *львівська мова*, *львівська ґвара*, *львівський балак*, *мова батярів* або й просто *балак»* [47, с. 24].

Ю. Винничук підкреслює, що слово «ґвара» неправильно застосовувати для позначення львівської говірки. Він зазначає, що це польське літературне слово, яке відповідає поняттям «говірка» або «діалект» і використовувалося поляками з інших регіонів щодо носіїв різних говірок. Натомість львівські українці та поляки вживали термін «балак» [73].

У нашому дослідженні ми вживаємо термін «львівське койне» для позначення розмовної мови інтелігенції, «балак» – для мовлення «плебейської» частини населення, а «батярський жаргон» – як міський соціальний діалект серед батярів. З часом його функція «втаємниченої мови» слабшає, а лексика батярського жаргону починає проникати в жаргони підпільників і школярів, згодом стаючи складовою частиною загальноміського розмовного мовлення.

Мову львівської вулиці вже наприкінці XIX – на початку XX ст. відобразили у своїх творах, зокрема П. Марійчин та І. Франко. У оповіданні П. Марійчина «Ліва кампа», описуючи перебування героїв у в’язниці, автор використовує жаргонізми для типізації персонажів і точного відтворення тюремного та злодійського середовища. У тексті зустрічаються такі одиниці батярського жаргону: *берзівник* – «залізничний злодій», *ґрандяр* – «злодій, котрий краде будь-що», *дати деки* – «побити», *ліва кампа* – «брехливий донос», *капусь* – «донощик», *посмітюх* –

«тюремник», *рабін* – «суддя», *святий* – «священик», *штама* – «згода» та інші.

І. Я. Франко у творах «Хлопська місія», «Яндруси» та інших відтворив мову львівських вуличників минулого століття. У оповіданні «Яндруси» жаргонна лексика представлена такими одиницями: *закобзати* – «побити», *кобзнути* – «ударити», *майхер* – «ніж», *фронт* – «обличчя», *цувакс* – «новий в'язень», *щеблі* – «ребра», *яндруси* – «хлопці, вуличники» та ін.

Лексика львівських вуличників із оповідання «Яндруси» І. Я. Франка була включена до «діялектного словника» Я. А. Рудницького, про що зазначав і О. Т. Горбач. За словами І. Л. Ціхоцького, «арештантський язик» та жаргон львівських вуличників, детально вивчений Франком під час перебування у в'язниці, становлять «складову докладних репортажів із «суспільного подення» і служать засобом вираження певної соціальної верстви та типового людського образу».

У творах І. Керницького та Б. Нижанківського батярський жаргон слугує засобом характеристики батярів як окремої соціальної групи. Орієнтація на вуличну мовну культуру проявляється у прагненні авторів точно відтворити її основні ознаки: лексику, етикет, тональність, оповідну традицію, закони номінації та афористику. Мова батярів була замкнутою системою, зрозуміти яку могли не всі.

Підтвердженням цієї думки є фрагмент із повісті «Герой передмістя» І. Керницького, у якому до головного героя, пана Макса, навідуються найвідоміші львівські батяри: *«Пан Макс стояв посередині чи на грані між підземним і духовним світом, тримаючи в руках відкорковану вже пляшку. Ого, тепер я був певний, що зараз почуємо «балак»!»* [40, с. 93]. І справді, у лаконічних висловлюваннях цих «героїв підземного світу» помітне насичення батярською жаргонною лексикою: «– *Та* ***куш*** *від мене! – відштовхнув його пан Бик. – То єст мій отец духовний, я належу до його*

парафії і маю право все йому сказати, як на сповіді. Як схочу, то й в ***грабу*** *його поцілую* [40, с. 98–99]. « *– То хай отец приймуть від мене цих кілька* ***кавалків*** *на Службу Божу, – напирав далі Бик, витягуючи з кишені дебелий* ***«баламут»*** [40, с. 99]. «*Закам'яніле серце цього розбійника зм'якло, як віск, і він хоче конче замовити Службу Божу на інтенцію того* ***лахудри,*** *що* ***бухнув цибулю*** *отця професора»* [40, с. 101]. У наведеному фрагменті жаргонізми мають такі значення: *граба* — «рука», *куш* — «геть», *лахудра* — «жебрак, нероба», *цибуля* — «годинник», *баламут* — «калитка для грошей», *бухнути* — «украсти».

Жаргонна лексика переважно була характерна або для досвідчених батярів, або для дрібних хуліганів, яких називали батярчуками. Це підтверджує наведений уривок із «Героя передмістя»: «*…Адасько на знак згоди плюнув під "Недокінчену Симфонію" й коротко промовив: – Кляво є! А то буде пацалиха!»* [40, с. 22]. Адасько – це хлопчина, схильний до жартів, різних витівок і дрібних пустощів, які він чинить радше задля забави.

Б. Нижанківський також здебільшого надає своїм головним персонажам мовлення у формі балака: «*– Міко? Но, Міко! Ти вже не є злий. Ти не повинен гніватися. Но,* ***штама****!»* [54, с. 77]. «*Перед своєю брамою я зупинився: «Як хочеш,* ***жльопни*** *собі сам. Я йду* ***засихати.*** ***Тримайся муру****!»* [54, с. 90] тощо. У цьому фрагменті *тримайся муру означає* «до побачення, прощавай; будь обережним»; *жльопати* – «пити алкоголь», *штама* – «згода», *засихати* – «засинати». Отже, письменники вдаються до батярського жаргону, щоб підкреслити мовні особливості своїх персонажів і тим самим передати їхнє походження, соціальний стан, освітній рівень та інші риси. Водночас автор, послуговуючись літературною мовою, окреслює певну дистанцію між собою та героями.

Наприклад, у репліках персонажів Б. Нижанківського з'являється вислів «*порядна кампа»,* тоді як у мовленні автора використано

літературний відповідник *«порядна бійка»: «Це була порядна бійка»* [54, с. 52]. У мовленні автора вжито слово *рука,* тоді як персонажі називають її *граба.* Наприклад: *«Він розглядав свій п'ястук, мов суковате, заяложене живицею поліно. Дужа рука»* [54, с. 52].

Такі лексеми, як *всипати, домацаю, фраїр, йо, кампа, кумпан, куцатися, оферма, туман, фест хрия, шлюс, штама* тощо трапляються виключно у мовленні персонажів.

У авторському мовленні батярські елементи з'являються лише в тих творах, де оповідь ведеться від першої особи (зокрема, в оповіданнях Б. Нижанківського «Раб божий», «Червоний Яcько», «За цапову душу»). Наприклад: *«З кожним був на "ти" і кожному мав право сісти на маму і нарушити фамілію. Кому це не подобалося, міг обурюватися й шукати зачіпки»* [54, с. 59]. «*Врешті, інакше воно не могло скінчитися. Чотири високі стіни,* ***параха*** *і* ***клявіс*** [54, с. 71]. У цьому фрагменті *параха* означає «посудину для тюремних потреб», *клявіс* – «наглядач у в'язниці», а вислів «*мати право сісти на маму і нарушити фамілію»* передає значення *«робити все, що заманеться,* поводитися як завгодно, чинити без обмежень».

Батярським жаргоном у своїх висловлюваннях переважно послуговуються хулігани, а також люди, які з певних причин мусять мати справу з представниками львівського кримінального середовища. Батяри ставали злодіями лише тоді, коли втрачали роботу – як це сталося зі Степаном Гайдою з однойменного оповідання: «*Бронко був злодій. Про це не говорили ніколи. Знали, але не говорили. А Ступайло? Знав Бронка довше, як він. Тепер Ступайло показав своє обличчя. Тримав з Бронком. Хотіли витягнути його. Давали роботу. Говорили, як про найзвичайнішу річ* [47, с. 54]. «*Усвідомлював собі, що якби не вони, все могло б бути інакше»* [47, с. 57–58].

Розглядаючи мовні особливості батярів, варто врахувати й гендерний вимір. У прозі Б. Нижанківського жіночі персонажі майже не представлені:

лише подекуди згадуються дівчата, матері чи дружини. Якщо жінка й з'являється в оповіданні, то вона не використовує батярського жаргону у своїх висловлюваннях. Крім того, чоловічі персонажі також утримуються від уживання жаргонізмів у присутності жінок.

На цю особливість звертає увагу й О. Т. Горбач, зазначаючи: «*У нас офені та прасоли, які виходили з дому із крамом на села, уживали арґо в розмові зі «своїми» в дорозі та ніколи не вживали в розмові зі своїми жінками вдома»* [27, с. 178].

Отже, батярський жаргон є здебільшого чоловічою мовою. З цього приводу Л. О. Ставицька підкреслює, що саме чоловічі мовні практики відіграють ключову роль у створенні та функціонуванні жаргонів. Дослідниця підкреслює: «...по-перше, за даними гендерних досліджень, чоловіки охоче демонструють свою статеву корпоративність; по-друге, чоловіки люблять блиснути слівцем, вразити нестандартною мовою, тоді як жінки тяжіють до мовного стандарту» [65, с. 59].

Цікавим є те, що батяри звертаються до жінок літературною мовою. Це можна побачити, наприклад, у діалозі з оповідання *«Перший день»: Мама дивилася на образ святої Варвари і тричі хрестилася. Потім запитала: – Болить?... Він усміхнувся: – Ні. […] Я йду. Я йду лише на подвір'я*» [54, с. 82].

О. Т. Горбач зазначає, що на Західноукраїнських теренах учасники підпілля часто зустрічалися в тюрмах із вуличним середовищем і переймали від нього арготизми, *«зокрема вирази та поняття, пов'язані зі збройними нападами, поліцією, допитами, тюремним побутом і його мешканцями», а також із судовими процесами»* [27, с. 187].

Один із центральних персонажів повісті І. Керницького «Герой передмістя», студент і член підпільних організацій пан Макс, неодноразово опиняється у в'язниці, стикається з поліцейськими та має справу з «лицарями підземного світу». Через це його лексикон містить слова, характерні для батярів: *хатрак* («поліцейський»), *кіблювати* («сидіти в

тюрмі»), *кацяба* («карцер»), *клявіс* («тюремник»), *ксива* («заборонений лист до іншої камери; записка»), *комісьняк* («чорний хліб»), *цюпа* («в'язниця»), *пшодовнік* («підстаршина поліції»), *шпіцель* («поліцейський»), *сплюв* («револьвер») та інші. Наприклад, «*Зійшли по сходах на партер, до службової кімнати, де за столом дижурного сидів лисавий* ***«пшодовнік»*** *з підпухлими, червоними очима, гейби був після тяжкої пиятики»* [40, с. 176]. *«Дальшу сигналізацію припинив дижурний* ***«клявіс»****, що гримнув кулачищем у двері і крикнув «спаць!», римуючи зі «спаць» відповідного матюка»* [40, с. 168]. «*Сніданок – чорну каву і пів* ***«комісьняка»*** *– видано у великому поспіху, дехто не встиг і хлепнути гарячої рідини, що пахла йодиною, тільки язика собі попарив…*» [40, с. 169]. *«Били мене на три зміни по двоє* ***шпіцлів*** *аж до першої години ночі»* [40, с. 75]. «*Припустім, що от прийшли забрати мене до* ***цюпи*** *і не застали в хаті»* [40, с. 68]. *«А ти знаєш, брате Соловію, що за той пакуночок не тощо ми обидва, але й наші діти та внуки не вилізли б з криміналу до самої смерти, якби так* ***хатраки*** *застукали нас на гарячому!..»* [40, с. 56].

Окрім запозичення батярського жаргону, підпільники створили власний словник. О. Т. Горбач стверджує, «деякі арготизми польського підпілля до Першої світової війни (на ньому взорувався у своїх тактичних питаннях і українських підпільний рух на західноукраїнських землях) прийнялися в зукраїнщеній формі в мові українських підпільників Галичини» [27, с. 187]. Прикладами є: *бібула* – «нелегальні листівки; *хата* – «підпільна домівка»; *завивати в бібулку* – «приховувати справжній зміст, правду; завуальовувати», *довірочний* – «таємний,конфіденційний», *бібулковий* – «нелегальний» тощо. *«Холодними, майже задубілими пучками я розмотав клуночок: з-під жидівської газети наставилася польська, а з-під тієї польської висипались на долівку екземпляри «Сурми», листівки з портретами Бесарабової і Любовича, летючки ОУН, ще якась*

нелегальщина… Ой-ой!» – тільки й вспів я прошептати. Пан Макс стояв над розсипаною ***«бібулою»*** *і розгублено чухав свою гирю»* [40, с. 56].

У досліджуваних текстах зустрічаються також лексеми, що відображають реалії життя підпільників та структурні елементи підпільних організацій: *п'ятка* – «найменша структурна ланка підпільної організації»); *боївкар* – «член боївки»), **боївка** – «збройна одиниця підпільної військової організації») тощо. До них належать: *«Ніхто з нашої братії не може тепер туди дістатися, бо на обох брамах стоять їхні* ***боївкарі*** *й кожного легітимують, вимагають показати індекс»* [40, с. 185-186]. *«Моє місце було завжди в першій лінії зеленосвяточної* ***лоївки»*** [40, с. 57]. *«З моїм паном інструктором належав у свій час до одної* ***«п'ятки»****, разом виступали на процесі запринадлежність до ОУН у Стрию, дістали навіть той самий вирок – по два роки тюрми з завішенням кари на п'ять років, з огляду на молодий вік. Втім засипав їх той самий провокатор»* [40, с. 181].

Збільшення чисельності українськомовного населення Львова та свідоме уникання польської мови поступово витісняли польськомовні форми жаргонізмів і утверджували українськомовний варіант.

З часом арго та кримінальний жаргон втратили роль закритої мови й увійшли в ужиток широкого розмовного мовлення міського населення. Так, батярський жаргон, згодом перейняли студенти, підпільники, а пізніше – і мешканці Львова та його передмість. Наприклад, поліційний агент Базилі Коґут у своїй мові застосовує лексику, що раніше належала виключно батярам: *свій вар'ят, моровий хлопець* тощо. *«Шкода Макса, то нема що сказати, хлопець був* ***моровий*** *і* ***свій вар'ят****, а якби був не пхався до тієї зателапаної революції, то міг би жити до самої смерти і півкопи дітей плодити»* [40, с. 242]. *«Але він свистав на мої перестороги, так? Так! А тепер – маєш, чогось хотів: гризи сиру землю,* ***дурний варіяте****!..* [40, с. 241].

Одна з персонажок повісті «Герой передмістя» І. Керницького, львів'янка пані Кунеґунда, у своїх репліках також активно використовує емоційно забарвлену лексику з негативними відтінками: *«– Ґвалт! – загомоніла ще дужче пані Кунеґунда. – То він* ***батяр, хірус****, мочиморда забрав льос, щоб крадькома вифасувати гроші і пропити, проциндрити з дівками! А щоб йому таке!.. А щоб йому сяке!..»* [40, с. 108], тут *вірус* ужито в значенні «пияк, алкоголік». Л. О. Ставицька зауважує, що «кримінальний жаргон надзвичайно швидко переходить у мовлення законослухняних громадян: спершу його засвоюють соціально менш забезпечені верстви, а згодом він утверджується і в міському розмовно-побутовому мовленні». [62, с. 214].

Оскільки батяри високо цінували дружбу й товариськість, у їхньому середовищі сформувалася спеціальна лексика для позначення таких стосунків: *братія, гебра, кумпан, пака.* Зазвичай ці іменники поєднувалися з прикметниками з позитивною конотацією, як-от: *фест* («дуже добрий, першокласний»), *свій вар'ят* («надійна, порядна людина»), *кльовий* («добрий, товариський»), *облітаний* («досвідчений») тощо.

У соціально маркованій лексиці трапляється низка одиниць із негативною оцінкою, переважно на позначення фізичного чи психічного стану людини. Серед них: *хапатник* – «корислива особа», *бенькарт* – «аморальна людина», *вар'ят* – «психічно хворий; обмежений», *жлоб* – «неприємна особа», *оферма, сафандула* – «незграбна, безпорадна людина», *туман* – «дурень, недотепа».

Аналіз поведінки батярів і їхнього способу життя свідчить, що вони часто проводили час у шинках та кнайпах, де вживали алкоголь. Після таких гулянь батяри зазвичай опинялися в бійках. Це підтверджує епізод з оповідання Б. Нижанківського: *«Такий брат, що жбурнув його зі сходів і міг це зробити кожного разу. Ех, це був брат!..»* [54, с. 67]. Тому найбільша кількість лексем батярського жаргону сконцентрована в

лексико-семантичних полях «Алкоголь» та «Бійка». Як зазначає один із героїв Б. Нижанківського: «Життя пса варте, а якщо й варте чогось, то не більше, як пляшки горілки й трохи бійки» [54, с. 59].

Найпоширенішими серед назв алкогольних напоїв є терміни, що позначають горілку: *молоко від скаженої корови, закріплювана, монополька, баюра, моцна* – «горілка», *бонґ* – «очищений нерозведений спирт»,*люра* – «горілка поганої якості» тощо. Тих, хто надмірно вживав алкоголь, називали *хірус* – «пияк».

Процеси вживання алкоголю позначали такими словами: *замаїтися, закропитися* – «випити надмір алкоголю», *жльопати* – «пити алкоголь»), *закроплений* – «сп'янілий», *заливатися в дрібний мак* – «пити до безтями, банячити». Від цих дій походять назви стану сп'яніння: *забанячений, закроплений* – «напідпитку».

Лексико-семантичне поле «Бійка» включає назви, які позначають бійку, сварку: *хрия, кампа* – «бійка», *ґранда* – «сварка, скандал», *плюсква, шпарґа* «зачіпка, привід до бійки; сварка»; траплялися дієслова, пов'язані з діями побиття: *заїхати* – «вдарити в обличчя», *мацати* – «бити», *напарити* – «побити»), *поставитися* – «виявити агресивність». Уживаються й стійкі вислови: *як б'ємо, то могила цвіте* («натяк на можливі фатальні наслідки бійки», *розложити на долівці* – «повалити на підлогу ударом», *обертати як міх, повний полови* – «сильно бити», *дзенькнути в вухо* – «вдарити навідмаш», *зібрати кампу* – «бути сильно побитим».

Оскільки батяри фактично належали до кола хуліганів і дрібних правопорушників, їхній побут так чи інакше перетинався з тюремними реаліями. У батярському жаргоні функціонувала значна кількість лексем, пов'язаних із тюремним життям, і саме вони допомагали змалювати характерний образ батяра та окреслити окремі етапи його життєвого шляху. Наприклад: *комісняк* – «чорний хліб», *посмітюх* – «ув'язнений,

який виконує допоміжну роботу», *келія* – «камера», *параша* – «посудина для тюремних потреб» *клявіш* – «тюремник», *кіблювати* – «відбувати покарання». Жаргон батярів також охоплював лексику, пов'язану зі злодійським і кримінальним середовищем. Наприклад, у жаргоні траплялися такі назви: *витрих* – «відмичка», *бухати* – «красти», *колодачик* – «кишеньковий ніж», *доліняж* – «кишеньковий злодій», *коса* – «ніж», *сплюв, шпаєр– «револьвер, пістолет», сливка – «куля»,», шус – «набій, патрон».* Ці лексеми відображають кримінальне тло батярського життя й доповнюють мовну картину їхнього побуту.

Головними противниками батярів були поліцейські, з якими вони часто мали сутички через розгульний спосіб життя або участь у підпільних, зокрема націоналістичних, організаціях. Тому в батярському жаргоні сформувався широкий ряд найменувань поліціянтів: *мент, полікер, пшодовнік хатрак, шарак, шпіцель, шупак* (німець-поліцай), (підстаршина поліції).

У батярському жаргоні сформувалася й власна фразеологія. Окрім уже згаданих зворотів, трапляються такі: *пхати чуже пір'я у свій хвіст* – «зрікатися свого», *тріскати вар'ята* – «удавати дурня», *дерти лаха* – «глузувати», *пса вартий* – «нічого не вартий», *тримай бики* – «зупинися», *дерти писок* – «кричати», *датися натягнути* – «дати себе ошукати», *невипарений писок* – «про надто язикатого», *сапіти як фока* – «важко дихати». Окрему групу становлять лайки й прокльони, наприклад: *щоб тя наглий сніг спалив, ясний шляк трафив* – прокльони, *якої псової мами* – лайка.

Батярський жаргон сформував цілісну систему слів і фразеологізмів, тісно пов'язаних із тюремним і кримінальним середовищем, що відображає спосіб життя та світогляд цієї субкультури. Багата лексика на позначення тюремних реалій, злодійського побуту та правоохоронців, а також яскраві фразеологізми, лайки й прокльони створюють характерний мовний портрет батяра й передають специфічний колорит його повсякдення.

РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО АНАЛІЗУ ЖАРГОНІЗМІВ У СТАРШИХ КЛАСАХ

3.1. Психолого-педагогічні передумови та принципи навчальної роботи з жаргонною лексикою

Робота з жаргонізмами в освітньому процесі потребує врахування як психологічних особливостей учнів, так і чітких методичних принципів, що забезпечують науково виважений та етично безпечний підхід до аналізу нелітературної лексики.

Психолого-педагогічні передумови передбачають урахування вікових та емоційних характеристик школярів, їхньої потреби у самовираженні та тяжіння до мовної новизни. Підлітки активно використовують жаргон як засіб групової ідентифікації, тому включення таких елементів у навчальний матеріал викликає позитивний емоційний відгук і підвищує мотивацію до вивчення мови. Робота з жаргонізмами сприяє розвитку мовної рефлексії: учні вчаться критично оцінювати доречність тих чи інших мовних засобів, аналізувати стилістичні рівні та усвідомлювати соціальні функції мовлення. Важливо створити безпечне педагогічне середовище, у якому школярі можуть відкрито ставити запитання та обговорювати чутливі мовні явища без ризику засудження.

Психолого-педагогічні передумови роботи з жаргонізмами охоплюють сукупність умов, які забезпечують не лише ефективне засвоєння мовного матеріалу, а й формування в учнів відповідального ставлення до мовленнєвих практик, що виходять за межі літературної норми. Врахування цих чинників дає змогу вчителеві вибудувати роботу так, щоб опрацювання жаргонізмів сприяло формуванню комунікативних умінь, уміння критично мислити та підвищенню загальної мовної культури учнів.

1. Вікові та психологічні особливості учнів. Підлітковий вік є найбільш чутливим до впливів субкультур, мовної моди та потреби в груповій належності. Жаргон для підлітків часто виступає засобом самовираження, способом дистанціюватися від дорослого світу або підкреслити приналежність до певного кола спілкування. Тому під час роботи з жаргонізмами педагог має враховувати емоційну вразливість підлітків, їхню потребу у визнанні та бажання експериментувати з мовою.

2. Підвищення навчальної мотивації. Оскільки жаргонні слова є частиною повсякденного мовного досвіду учнів, вони викликають у школярів природний інтерес і легко впізнаються. Тому їх використання на уроці часто спричиняє позитивний емоційний відгук: учні відчувають, що навчальний матеріал пов’язаний із реальністю їхнього спілкування, а отже – ближчий і зрозуміліший. Такі приклади створюють атмосферу довіри й відкритості, адже школярі бачать, що їхні мовленнєві практики не ігноруються, а стають предметом осмислення.

Матеріал, який напряму пов’язаний із життям учнів, сприймається ними значно легше, що підвищує залученість у навчальний процес. Робота з жаргонізмами сприяє активнішій участі в обговореннях, формуванню вміння висловлювати власні думки та аргументувати їх.

Аналіз жаргонних слів може стати дієвим методичним інструментом, який дозволяє активізувати інтерес до опанування мови. Через обговорення походження жаргонізмів, особливостей їх будови, стилістичного забарвлення та сфер уживання учні розширюють свої знання про мовну систему загалом. Дослідження впливів субкультур, медіа, інших мов і соціальних груп на формування жаргону допомагає школярам глибше зрозуміти мовні процеси й культурні зміни, що відбуваються в суспільстві. Це робить уроки мови живими, актуальними та змістовними.

3. Розвиток мовної рефлексії та критичного мислення. Робота з жаргонізмами створює можливість для формування в учнів уміння оцінювати доречність мовних засобів у різних ситуаціях. Порівняння

літературних і нелітературних варіантів висловлення, визначення стилістичних відтінків, аналіз соціальних та емоційних компонентів значення сприяють розвиткові мовної свідомості. Учні починають краще розуміти, як вибір слова впливає на зміст, сприйняття та міжособистісну взаємодію.

4. Сприяння соціалізації та усвідомленню мовних норм. Знання про жаргон як соціальне явище формує у школярів здатність критично ставитися до групових мовленнєвих практик. Учні вчаться розуміти, що жаргон виконує специфічні функції – групооб'єднувальну, емоційну, іноді протестну – і не є універсальним засобом спілкування. Такий підхід допомагає виховувати в молоді вміння гнучко змінювати мовну поведінку залежно від ситуації та адресата.

5. Створення педагогічно безпечного середовища. Обговорення жаргонізмів, серед яких можуть траплятися грубі, образливі або табуйовані слова, вимагає від учителя тактовності. Важливо пояснити різницю між вивченням мовного явища та його заохоченням у спілкуванні. Учні мають відчувати, що на уроці дозволено ставити запитання, обговорювати суперечливі питання та досліджувати мовні явища без осуду. Такий підхід сприяє відкритості й довірі.

6. Формування мовної культури й етичних орієнтирів. Одна з головних педагогічних цілей роботи з жаргонізмами – виховання усвідомленого, відповідального підходу до мовлення. Учні повинні розуміти, що використання жаргону має свої межі, а мова здатна як підтримувати спілкування, так і принижувати. Робота з жаргонізмами стає підґрунтям для формування толерантності, поваги до співрозмовника й уміння вибирати мовні засоби, що відповідають етичним нормам.

Отже, ефективна робота з жаргонізмами передбачає комплексний підхід, який поєднує врахування вікових особливостей, розвиток мовної компетентності, створення безпечного навчального простору та виховання

мовної культури. Це дозволяє не лише опанувати мовні явища, а й формувати громадянську зрілість, відповідальність і комунікативну етику учнів.

Водночас ефективність такого навчання забезпечують принципи роботи з жаргонною лексикою, які регламентують добір матеріалу та методику його опрацювання. Принцип науковості вимагає подавати інформацію про жаргон із позицій лінгвістики, пояснювати особливості походження, стилістичне забарвлення та функції нелітературних слів. Принцип доцільності передбачає, що жаргон використовується лише тоді, коли він допомагає реалізувати навчальні цілі, а не слугує розвагою чи засобом популяризації ненормативної лексики. Принцип комунікативної спрямованості орієнтує учнів на вміння обирати відповідні мовні засоби залежно від ситуації спілкування. Вікова відповідність і етичність забезпечують педагогічно безпечний перебіг заняття: учні розуміють різницю між аналізом і заохоченням, навчаються толерантності й відповідальності за сказане слово. Принципи культуровідповідності та інтегративності спрямовують учнів на розуміння зв’язку жаргону з історією, соціальними групами, масовою культурою та ширшими мовними процесами.

Принципи навчальної роботи з жаргонною лексикою визначають загальні методичні підходи, які дають змогу організувати її вивчення педагогічно грамотно, етично та результативно. Основні з них такі:

1. Принцип науковості та лінгвістичної коректності.

Робота з жаргонізмами має спиратися на чітке розуміння їхнього статусу в мові, сфери вживання, стилістичного забарвлення та походження. Учитель подає матеріал не оцінювально, а з позицій мовознавства — як соціолінгвістичне явище.

2. Принцип доцільності. Жаргонна лексика використовують у навчанні лише тоді, коли вона справді допомагає досягти освітньої мети: пояснити стилістичні рівні мови, розвинути мовну рефлексію, навчити

відрізняти нормативні форми від ненормативних. Метою не є популяризація жаргону, а формування усвідомленого ставлення до мовленнєвого вибору.

3. Принцип комунікативної спрямованості. Залучення жаргонізмів має сприяти розвитку уміння спілкуватися відповідно до ситуації: обирати доречні мовні засоби, адаптувати мовлення до співрозмовника, розуміти наслідки власних висловлювань.

Учні повинні навчитися розрізняти: де жаргон допустимий, а де він руйнує комунікацію.

4. Принцип вікової відповідності. Враховуються психологічні особливості підлітків, їхні потреби в самовираженні та схильність до експериментування з мовою. Матеріал добирається так, щоб не провокувати надмірне використання грубої лексики, але водночас допомагати осмислювати власні мовні практики.

5. Принцип етичності та педагогічної безпеки. Обговорення жаргонізмів, особливо лайливих чи образливих, потребує тактовності. Учитель повинен забезпечити атмосферу поваги:

– чітко окреслити межі мовної поведінки;

– пояснити, що аналіз не означає схвалення;

– запобігати приниженню когось через мовні вислови.

6. Принцип культуровідповідності. Жаргон розглядається у зв’язку з культурою, історією та соціальними групами, які його породили. Це допомагає учням зрозуміти, що мова відображає цінності й досвід спільноти, а також змінюється під впливом суспільних процесів.

7. Принцип інтегративності. Робота з жаргонізмами може поєднувати елементи соціолінгвістики, культури мовлення, стилістики, етики спілкування. Такий підхід робить уроки мови міждисциплінарними та змістовнішими.

8. Принцип розвитку критичного мислення. Учні мають не лише знати, що таке жаргон, а й уміти аналізувати його функції, оцінювати

доречність, усвідомлювати вплив слова на людину та соціум. Це сприяє формуванню відповідального мовця.

Отже, принципи роботи з жаргонною лексикою забезпечують науково обґрунтований, безпечний і ефективний навчальний процес, який допомагає учням критично сприймати мовні явища, удосконалювати комунікативні вміння та формувати високий рівень мовної культури.

Узгодження психологічних передумов і методичних принципів дозволяє організувати роботу з жаргонною лексикою так, щоб вона сприяла розвитку комунікативної компетентності, формуванню критичного мислення, глибшому розумінню мовних явищ та вихованню високої мовної культури учнів. Такий підхід робить вивчення мови для школярів змістовним, актуальним і педагогічно безпечним.

3.2. Основні методи й прийоми аналізу жаргонізмів у класі

Робота з жаргонною лексикою на уроках української мови передбачає системне використання методів, що поєднують лінгвістичний аналіз, розвиток критичного мислення та формування мовної культури. Основними серед них є такі:

1. Лінгвістичний аналіз слова може стати одним із найефективніших методичних прийомів у роботі з жаргонною лексикою, адже він дає учням змогу не просто визначити значення слова, а глибоко зануритися у процеси його творення й функціонування в мовленні. Учні вчаться бачити, що жаргонні одиниці не виникають випадково – за ними стоїть певна словотвірна логіка, фонетичні тенденції та граматичні особливості, які відображають мовну творчість і потреби конкретної соціальної групи.

Під час такого аналізу школярі розглядають формальні ознаки жаргонізмів: їхню будову, способи утворення, характерні модифікації звуків, морфемний склад, типові моделі словозміни. Наприклад, вони можуть досліджувати, як утворюються зменшені або «пом’якшені» форми (тачка, відос, мелодяга), як скорочуються довгі слова (унік – університет,

фізра – фізична культура), які іншомовні елементи входять до складу жаргону (хайп, фейк, крінж) і як вони адаптуються до української фонетики й граматики.

Окрему увагу варто звернути на фонетичні зміни, що роблять слово «своїм» для певної групи мовців: спрощення звучання, випадання звуків, заміна приголосних на більш зручні в усному мовленні. Аналіз граматичних форм – наприклад, появи усічених варіантів або нестандартних закінчень – також демонструє, як жаргон порушує чи модифікує загальноприйняті мовні норми.

2. Етимологічний розбір. Дослідження походження жаргонних слів сприяє усвідомленню їх історичних та культурних витоків. Учні дізнаються, які зразки жаргону прийшли з діалектів, арго, англійської мови, молодіжного середовища або медіапростору.

3. Стилістичне зіставлення. Учні порівнюють жаргонізми з нейтральними та нормативними відповідниками, визначають відтінки значення, емоційне забарвлення, доречність уживання в різних комунікативних ситуаціях. Такий прийом формує вміння добирати мовні засоби залежно від контексту.

4. Контекстуальний аналіз. Розгляд жаргонізмів у художніх текстах, медіаматеріалах або реальних комунікативних ситуаціях дозволяє виявити їхню функцію: вираження емоцій, групової ідентичності, комічного ефекту, соціальної оцінки. Це розвиває навички інтерпретації тексту.

5. Порівняльний метод. Учні зіставляють жаргон різних соціальних груп (молодіжний, професійний, кримінальний тощо), виявляють спільні та відмінні риси, формуючи цілісне розуміння соціолінгвістичних процесів.

6. Дискусійні методи і методи розвитку критичного мислення.

- «Мозковий штурм» щодо функцій жаргонізмів;
- метод «Порівняй і оціни» (аналіз доречності певної лексики в офіційній чи неофіційній ситуації);

- обговорення питань культурної допустимості та меж мовної свободи.

Такі прийоми сприяють вихованню мовленнєвої відповідальності.

7. Творчі вправи.

- перефразування текстів із заміною жаргонізмів нормативною лексикою;
- створення словничків молодіжного сленгу;
- складання діалогів у різних стилістичних регістрах;
- добір відповідників або тлумачення вихідних значень.

Творчі завдання допомагають не лише перевірити розуміння, а й розвивати мовленнєву гнучкість.

8. Соціолінгвістичне моделювання.

Учитель пропонує змоделювати різні комунікативні ситуації (офіційні, дружні, конфліктні), щоби показати, як жаргонізми змінюють тон висловлювання та впливають на сприйняття мовця.

9. Метод проєктної діяльності.

Учні можуть проводити мікродослідження: опитування ровесників про використання сленгу, аналіз жаргонізмів у соцмережах, створення мініслівника школи. Проєктні роботи формують дослідницькі навички та вчать відповідально ставитися до мовних явищ.

3.3. Вправи та завдання, спрямовані на формування критичного ставлення до жаргону

Формування в учнів критичного погляду на жаргонну лексику є важливим складником розвитку мовної культури, оскільки сприяє усвідомленню меж доречного й недоречного мовлення, розумінню впливу слів на спілкування й сприйняття співрозмовника. Для цього на уроках доцільно використовувати різноманітні вправи й завдання, що спонукають учнів аналізувати, порівнювати, оцінювати та робити самостійні висновки.

1. Оцінка комунікативної доречності. Учням пропонують набір висловлювань, у яких використано жаргонізми, та різні ситуації спілкування (офіційна зустріч, дружня бесіда, лист-звернення, виступ на уроці тощо). Завдання – визначити, у яких ситуаціях уживання жаргону є прийнятним, а де воно недоречне або може призвести до непорозуміння. Це вчить зіставляти мовні засоби з комунікативною метою. Наприклад:

Учням пропонують вислови:

– *«Та не парся, усе буде норм.»*

– *«Прошу вибачення, хвилюватися не варто»*

І ситуації: розмова з учителем, переписка з другом, звернення до незнайомої людини.

Завдання: обрати відповідний варіант для кожної ситуації та пояснити свій вибір.

2. Переформулювання з метою стилістичного очищення. Учні отримують текст із численними жаргонізмами й повинні відредагувати його, замінивши ненормативну лексику нейтральними або книжними відповідниками. Така вправа формує відчуття стилю та вміння свідомо обирати мовні засоби. Наприклад:

Текст: *«Учора ми з пацанами тусили, і той новенький учитель нам такий впадло був, що ми його просто ігнорили»*

Завдання: замінити жаргонізми нормативними словами: *«пацани», «тусили», «впадло»* тощо.

3. Порівняльний аналіз впливу слова. Пропонується два варіанти одного й того самого висловлювання – із жаргонною та нормативною лексикою. Учні визначають, як змінюється тональність, емоційність, оцінка співрозмовника залежно від вибору мовних засобів. Вправа допомагає усвідомити, що жаргон може бути не лише засобом самовираження, а й чинником негативного сприйняття. Наприклад:

Висловлювання А: *«Ти знову накосячив.»*

Висловлювання Б: «*Ти припустився помилки.»*

Учні мають визначити, чим відрізняється стилістичний тон, емоційність та сприйняття адресата.

4. Дискусійні завдання. Учитель ставить проблемні запитання:

– «Чи може надмірне використання жаргону сформувати у співрозмовника враження про низьку культуру мовлення? Наведіть приклади з життя або медіа»

– «Чи може жаргон заважати порозумінню?»

– «У чому переваги й недоліки вживання сленгу?»

– «Чи впливає надмірне використання жаргону на рівень мовної культури?»

Обговорення стимулює критичне мислення та дає можливість учням виробити власну, аргументовану позицію.

5. Виявлення стереотипів і соціальних маркерів. Учні аналізують, як жаргон може позначати групову належність, створювати бар'єри між різними соціальними групами, формувати упередження. Вправа сприяє розумінню соціолінгвістичної ролі жаргону та його впливу на міжособистісні взаємини.

Учитель наводить жаргонізми різних груп: молодіжні *(«крінж», «флексити»*), кримінальні *(«бухати» у значенні «красти»),* професійні *(«пінг»* у програмістів).

Завдання: визначити, які соціальні групи вони позначають, і чи може це створювати бар'єри між співрозмовниками.

6. Завдання на етичну оцінку. Школярі працюють із прикладами жаргонних висловлювань, що мають образливий, агресивний або принизливий характер. Їм потрібно з'ясувати, чому такі слова є небажаними, які наслідки може мати їх уживання та як сформулювати думку без порушення етичних норм. Наприклад:

Учням пропонують такі слова: *«лох», «тупняк», «фігня», «зашквар».*

Завдання: визначити, які з цих слів є потенційно образливими, чому вони можуть завдавати шкоди, і як можна висловитися нейтрально.

7. Мовленнєві ситуації для вибору варіанта поведінки. Учням пропонують ситуації, у яких потрібно обрати варіант висловлювання: жаргонний, нейтральний або ввічливий. Завдання – аргументувати свій вибір, пояснити його вплив на адресата та можливі наслідки. Наприклад:

Ситуація: потрібно попросити однокласника повернути зошит.

Варіанти:

А. «*Ей, верни мій зошит, бо вже дістало!»*

Б. «*Поверни, будь ласка, мій зошит*»

В. «*Чувак, верни зошит»*

Завдання: обрати найдоречніший варіант і пояснити чому.

8. Рефлексивне есе або міні-опитування. Учні пишуть короткі есе або відповідають на запитання:

– «Як я використовую жаргон?»

– «У яких ситуаціях я міг би відмовитися від нього?»

– «Чи змінюється моє ставлення до співрозмовників залежно від їхньої мови?»

Такі завдання розвивають усвідомленість і здатність аналізувати власні мовні практики.

Приклад теми:

– «У яких ситуаціях я найчастіше використовую жаргон? Чи завжди це виправдано?»

– «Чи сприймаю я інакше людей, які активно вживають жаргонні слова?»

Учні пишуть короткий відповіді або обговорюють їх у парах/групах.

Додаткові вправи та завдання

9. «Жаргонний словник класу» з коментарем. Учні укладають невеличкий словничок поширених жаргонізмів свого середовища, але до кожного слова додають:

– тлумачення;

– нейтральний відповідник;

– сферу вживання;

– коментар «Чому це слово не варто вживати в офіційній ситуації».

Це допомагає усвідомити межі використання мовних засобів.

10. Вправа «Стилістичний барометр»

Учитель зачитує слова: *запара, крінж, брехун, пліткар, обманщик, чувак, друг.*

Учні розподіляють їх на шкалі: офіційне – нейтральне – розмовне – жаргонне – грубе, пояснюючи свої рішення.

Таке завдання тренує мовленнєву інтуїцію та вміння визначати стилістичний статус слова.

11. «Заміни мінімум»

Учитель дає речення з одним–двома жаргонізмами, наприклад:

«*Я знов залажав на уроці.»*

Учні мають замінити лише проблемні слова, зберігши структуру висловлювання:

«Я знову припустився помилки на уроці.»

12. «Відчуй різницю» (емоційне маркування)

Учні отримують набір висловлювань:

– «*Це було повне розчарування.»*

– *«Це був жорсткий крінж.»*

– *«Мені це не сподобалося.»*

– *«Це було тупо.»*

Вони мають визначити, які вислови більш емоційні, які — образливі, а які — нейтральні.

Це показує, як жаргон може посилювати або спотворювати емоційність.

13. Груповий проєкт «Як жаргон впливає на образ людини?»

Групи отримують різні ситуації:

– співбесіда на роботу;

– виступ у школі;

– розмова з людиною старшого віку;

– дружня зустріч.

Учні готують короткі діалоги з жаргонізмами та без них і обговорюють, як змінюється образ мовця.

14. «Жаргон у медіа»

Учні аналізують фрагменти з соцмереж, мемів, блогів, де використовуються жаргонізми. Потрібно:

– визначити значення слова;

– пояснити, чому воно використане;

– оцінити, чи не спотворює воно зміст повідомлення.

Така вправа сприяє медіаграмотності.

Система вправ і завдань, спрямованих на формування критичного ставлення до жаргону, допомагає учням не лише усвідомити межі доречного й недоречного використання жаргонної лексики, а й розвиває їхню мовну культуру загалом. Аналіз ситуацій, редагування текстів, стилістичні зіставлення, дискусії та рефлексія сприяють формуванню вміння свідомо добирати мовні засоби залежно від мети спілкування, адресата й контексту. Такі вправи вчать розуміти соціальні, етичні та емоційні аспекти мовлення, виховують повагу до співрозмовника та відповідальність за власне слово. У результаті учні здобувають здатність критично оцінювати жаргон, використовувати його доречно та уникати мовних проявів, що можуть спричинити непорозуміння або знижувати рівень комунікативної культури.

ВИСНОВКИ

Дослідження жаргонізмів як елемента сучасного міського мовного простору підтверджує їхню важливу соціолінгвістичну роль і складність цього мовного явища. Умови міста сприяють активному формуванню, поширенню та видозміні жаргонної лексики, роблячи її помітним маркером групової ідентичності, соціальної стратифікації та мовної творчості. Жаргонізми, попри свою периферійність у системі літературної мови, є повноцінним індикатором соціальних процесів і комунікативних потреб різних міських спільнот.

Аналіз соціолінгвістичного статусу жаргонізмів засвідчив, що вони перебувають на межі між нормативною та ненормативною лексикою, проте відіграють важливу роль у розвитку розмовного й медійного мовлення. Розмитість меж між жаргоном, сленгом і арго зумовлена спільністю функцій і постійними взаємними переходами між підсистемами. Динаміка цих процесів підтверджує відкритість українського міського мовного простору та його здатність до запозичень, оновлення й мовної гри.

Батярський жаргон є самобутнім соціолектом Львова першої половини ХХ ст., що сформувався у вуличному чоловічому середовищі й поєднав елементи української, польської, німецької та їдиш. Попри його культурну вагу, в українському мовознавстві він досі вивчений неповно.

Цей жаргон відображав побут батярів, їхній гумор, систему цінностей і тісний зв’язок із кримінально-тюремною субкультурою. Лексика охоплювала сфери алкоголю, бійки, злодійства, поліції та товариських стосунків і включала численні емоційні вислови та фразеологізми. Батярський мовний колорит активно відтворювали письменники, що сприяло збереженню й поширенню цієї лексики.

З часом батярський жаргон утратив статус закритої мови, проник у студентське середовище та загальноміське мовлення, ставши складовою львівської мовної традиції.

У контексті шкільної освіти жаргонізми становлять особливий інтерес, оскільки старшокласники активно користуються ними в повсякденному спілкуванні. Це потребує вироблення методичних підходів, які сприяють розвитку критичного ставлення до ненормативної лексики, формування мовної культури та усвідомлення меж комунікативної доречності.

Ефективна робота зі старшокласниками з жаргонною лексикою потребує поєднання психолого-педагогічних передумов і методичних принципів. Врахування вікових, емоційних і соціальних особливостей учнів сприяє підвищенню мотивації, розвитку мовної рефлексії та критичного мислення, а також формуванню мовної культури й етичних орієнтирів.

Методична робота з жаргонізмами базується на принципах науковості, доцільності, комунікативної спрямованості, вікової відповідності, етичності, культуровідповідності, інтегративності та розвитку критичного мислення. Дотримання цих принципів забезпечує педагогічно безпечне середовище, стимулює активність учнів і допомагає усвідомлювати межі доречного використання жаргону.

Для опрацювання жаргонізмів застосовуються різноманітні методи: лінгвістичний та етимологічний аналіз, стилістичне зіставлення, контекстуальний і порівняльний методи, дискусії, творчі завдання, соціолінгвістичне моделювання та проєктна діяльність. Практичні вправи – від переформулювання текстів до створення класного словника, стилістичного барометра й аналізу медіаматеріалів – сприяють формуванню критичного ставлення до жаргону, усвідомленому вибору мовних засобів та розвитку мовленнєвої компетентності.

Таким чином, системна робота з жаргонною лексикою у старших класах не лише підвищує зацікавленість учнів, а й розвиває їхнє критичне мислення, соціальну та етичну свідомість, готує до доречного мовного спілкування та формує високий рівень мовної культури.

Отже, жаргонізми, попри їх неофіційний і часом маргінальний статус, мають вагоме лінгвістичне, соціальне та педагогічне значення. Їх системне вивчення поглиблює розуміння сучасної мовної практики, а методично виважена робота з ними у старшій школі сприяє розвитку комунікативної компетентності, мовної свідомості та відповідального мовленнєвого вибору.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Авксентьєв Л.Г. Семантична структура фразеологічних одиниць сучасної української мови та особливості її формування. *Мовознавство*. 1987. № 1. С.43-46.

2. Ажнюк Б. М. Мовні зміни на тлі деколонізації та глобалізації. *Мовознавство*. 2001. № 3. С. 48-54.

3. Азарова Л. Є. Жаргонна фразеологія в мас-медійному дискурсі. *Матеріали XLIX науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ. 2020:* збірник доповідей. Вінниця: ВНТУ, 2020. С. 191–193.

4. Азарова Л. Є. Жаргонні фразеологізми в мові сучасної української періодики. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського*. 2021. Т. 32 (71). №1. С. 1–7.

5. Азарова Л. Є., Гурін С. В. Жаргонна фразеологія в сучасній українській пресі. НТКП ВНТУ. Факультет інфокомунікацій, радіоелектроніки та наносистем. 2021. № 12. URL: http://ir.lib.vntu.edu.ua//handle/123456789/36406 (дата звернення 15.06.2023).

6. Активні ресурси сучасної української номінації: Ідеографічний словник нової лексики. Відп. ред. Є. А. Карпіловська. К. ТОВ „КММ", 2013. 416 с.

7. Алефіренко М. Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків : Вища школа, 1987. 167 с.

8. Антисуржик. Вчимося ввічливо поводитись і правильно говорити: [навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. Сербенська, М. Білоус, Х. Дацишин та ін]; зазаг. перед. О. Сербенської; [рец. Л. Масенко та ін.]. 2-е вид., доповн. і переробл. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2011. 257 с.

9. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови: навч. Посібник. Львів: Світ, 2003. 432 с.

10. Бакум З., Пальчикова О. Формування ключової компетентності "спілкування іноземними мовами" учнів старшої школи на уроках української мови. *Філологіка* : зб. наук. праць / редкол. : Ж. В. Колоїз та ін. Кривий Ріг, 2020. Вип. 21. С. 225–242.

11. Баран Я. А., Зимомря М. І. Теоретичні основи фразеології: навчальний посібник. Ужгород: Ужгородський державний університет, 1992. 176 с.

12. Баранник Д. Х. Фразеологія в усному монологічному мовленні. *Питання мовної культури*. Вип. 2. Київ: Наукова думка, 1968. С. 34–38.

13. Бєлаш А. Сленг та його роль у сучасній комунікації. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Г. Шевченка. Сер. Філологічні науки.* Луганськ: ЛНУ, 2012. № 9 (244). С. 12–16.

14. Бибик С. П. Усна літературна мова в українській культурі повсякдення [Текст]: монографі. Нац. акад. наук України, Ін-т укр. мови. Ніжин: Аспект-Поліграф, 2013. 589 с.

15. Білодід І. К. Виховання культури усного побутового мовлення / І. К. Білодід. *Мовознавство.* 1968. № 5. С. 3–10.

16. Білоус М. Чарівні слова. *Урок української.* 2002. № 10. С. 36–38.

17. Булаховський Л. А. Нариси з загального мовознавства. Київ, 1952. Т. 1. С. 28–29.

18. Винник В. О. Арго. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К. : Вид-во „Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана, 2000. С. 31.

19. Винничук Ю. З дурної голови [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://tsn.ua/analitika/z-durnoyi-golovi-389006.html (дата звернення 07.03.2015). Назва з екрану.

20. Винничук Ю. Лаємося по-львівськи [Електронний ресурс]. Настрій Львова. 2006. № 2. Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.ua/Vynnychuk/Laimosia_po-lvivsky.pdf (дата звернення: 18.11.2012). – Назва з

екрану.

21. Винничук Ю. Словничок галицизмів. Мальва Ланда. Львів: ЛА „Піраміда”, 2007. 428 с.

22. Ганич Д. І. Словник лінгвістичних термінів. К.: Вища школа, 1985. 360 с.

23. Гарлицька Т. С. Лінгвосоціокультурні особливості міського мовлення крізь призму жаргонних фразеологізмів. *Вісник Черкаського університету. Сер. Філологічні науки.* Черкаси : ЧНУ, 2015. № 27 (360). С. 78– 85.

24. Гірняк С. П. Дискусії наддніпрянської та галицької інтелігенції початку ХХ ст. про мовні норми. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.* Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. Вип. 26. Філологія. С. 14–33.

25. Гірняк С. П. Мовний колорит Львова кінця XIX – початку ХХ ст. як відображення етнічного складу його мешканців. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Редакійно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2012. С. 33–50.

26. Горбач О. Арго. Енциклопедія українознавства: Словникова частина [Текст] / Наукове товариство ім. Т. Шевченка у Львові; голов. ред. В. Кубійович. Львів: Наук. т-во ім. Шевченка, 1993. Т.1: С. 57–58.

27. Горбач О. Арґо в Україні. Львів: Інститут мовознавства ім. І. Крип’якевича НАН України, 2006 (Серія „Діалектологічна скриня”). 688 с.

28. Горбач О. Арго українських вояків. Мюнхен, 1963. 38 с.

29. Горбач О. Арґо українських школярів і студентів. Наукові Записки Українського Вільного Університету. Мюнхен, 1966. № 8. С. 3–55.

30. Греб М.М. Діагностика навчальних досягнень майбутніх учителів

початкової школи під час вивчення лексикології і фразеології сучасної української мови. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2014. № 5 (вересень-жовтень). С. 95–105.

31. Грицак Є. М. Спортова мова наших учнів. Вибрані українознавчі праці. Перемишль, 2002. С. 158–160.

32. Гриценко П. Ю. Діалектизм. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: В. М. Русанівський, О. О. Тараненко (співголови), М. П. Зяблюк та ін. К.: Українська енциклопедія, 2000. С. 135–136.

33. Демиденко Г. Г. Робота вчителя над засвоєнням фразеологізмів, що ілюструють невербальну поведінку українців. *Філологічні студії.* Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2015. Вип. 12. С. 241-254. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/ UJRN/PhSt_ 2015_12_31.

34. Демський М. Українські фраземи й особливості їх творення. Львів-Краків-Париж: Просвіта, 1994. 62с.

35. Дзюбишина-Мельник Н. Я. Сучасний жаргон і сучасне розмовне мовлення. Наукові записки НаУКМА. Філологічні науки. К., 2002. Т. 20. С. 14–18.

36. Дубова В. Фразеологізми як мовні знаки національної культури та їх зв'язок з національною психологією. *Збірн. наук. праць.* 2003. С. 140–142.

37. Етимологічний словник української мови: У 7 т. [Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін]. 1982 -2012.

38. Івченко А. О. Українська народна фразеологія: ономасіологія, ареали, етимологія. Харків: Фоліо, 1999. 304 с.

39. Історія української фразеографії. *Мовознавство.* 2012. № 1. С. 31– 39.

40. Керницький І. Герой передмістя. Львів: ЛА «Піраміда», 2003. 260 с.

41. Козицький А. Кримінальний світ старого Львова. Львів: Афіша,

2001. 228 с.

42. Коломієць Л. І., Майборода О. А. Відлуння культу вогню в українській фразеології. *Вісн. Харківського національного ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Філологія.* 2004. Вип. 41. № 631. С. 95–98.

43. Кондратюк О. В. Молодіжний сленг як мовне явище [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.ji.lviv.ua/n38texts/kondratyuk.htm (дата звернення: 22.04.2014).Назва з екрану.

44. Кравчук О. М. Особливості вивчення фразеології на уроках української та англійської мови. *Загальні аспекти інноваційного розвитку освітньої галузі в контексті міжнародного співробітництва України. General Aspects of Innovation Development of Education in the Context of International Cooperation of Ukraine: матеріали Міжнародної наук.-практич. конф. (20 – 21 квітня 2017 р., м. Миколаїв).* Миколаїв: МНАУ, 2017. С. 83 – 87.

45. Краснобаєва-Чорна Ж. В. Сучасна фразеологія : класифікаційні параметри фразеологічних одиниць: словник фразеологічних термінів. Донецьк: ДонНУ, 2012. 167 с.

46. Левченко Т. М. Функціонування жаргонних фразеологічних одиниць у засобах масової комунікації. *Закарпатські філологічні студії.* Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 11. Т. 1. С. 27–32.

47. Лексикон львівський: поважно і на жарт / 2-е вид., доповн. і випр.; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича Н. В. Хобзей, О. І. Сімович, Т. О. Ястремська, Г. М. Дидик-Меуш. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012 (Серія „Діалектологічна скриня"). 852 с.

48. Лесюк М. П. Становлення і розвиток української літературної мови в Галичині: монографія. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2014. 732 с.

49. Мазурик Д. В. Інноваційні процеси в лексиці сучасної української літературної мови (90-і роки XX ст.): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Львів, 2002. 21 с.

50. Масенко Л. Т. Мовна політика УРСР: Історія лінгвоциту. Українська мова у ХХ сторіччі: Історія лінгвоциду; За ред. Л. Т. Масенко. К. : Вид. дім „КМ Академія”, 2006.

51. Методика навчання української мови в середніх навчальних закладах / за ред. М. І. Пентилюк. Київ: Ленвіт, 2005. 400 с.

52. Миколенко Т. М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців): автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. К., 2006. 26 с.

53. Мосенкіс Ю. Л. Український молодіжний сленг (Стан і перспективи досліджень). *Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах):* науково-методичний журнал. 2007. № 12. С. 32–35.

54. Огієнко І І. Український стилістичний словник. Львів: Видання львівської друкарні й антикварні у Львові, 1924. 251 с.

55. Плющ М. Я., Бевзенко С. П., Грипас Н. Я. Сучасна українська літературна мова: підруч. для студентів вузів / за ред. М. Я. Плющ. Київ: Вища школа, 1994. 413 с.

56. Прадід Ю. Ф. Значення фразеологізму та його тлумачення в словнику (на матеріалі іменникових фразеологізмів). *У царині лінгвістики і права*. Сімферополь: Еліньо, 2006. С. 76–80.

57. Савченко Л. В. Феномен етнокодів духовної культури у фразнології української мови: етимологічний та етнолінгвістичний аспекти: монографія. Сімферополь: Доля, 2013. 600 с.

58. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психо-когнітивний та етнокультурний аспекти). Черкаси: Брама, 2004. 276 с.

59. Словник української мови: В 11-ти томах [І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.]. Т. 1-9. К.: Наук. думка, 1970-1979.

60. Соловець О. Робота над фразеологізмами як засіб формування культури спілкування молодших школярів: автореф. дис. канд. пед. наук. К., 2004. 22 с.

61. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціяльна диференціація

української мови. Київ: Критика, 2004. 464 с.

62. Ставицька Л. О. Український жарґон. Словник. К.: Критика, 2005. 496 с.

63. Ставицька Л. О. Короткий словник жаргонної лексики української мови: Містить понад 3200 слів і 650 стійких словосполучень. Київ: Критика, 2003. 336 с.

64. Ставицька Л. О. Проблеми вивчення жаргонної лексики: Соціолінгвістичний аспект. Київ: Критика, 2000. 208 с.

65. Стишов О. А. Жаргонна фразеологія галузі спорту в мас-медійному дискурсі кінця XX – початку XXI століття. *Наукові праці Кам'янець- Подільського національного університету ім. І. Огієнка. Сер. Філологічні науки.* 2017. Вип. 43. С. 120–124.

66. Ткач Л. О. Українська літературна мова на Буковині в кінці XIX – на початку XX ст. Ч. 1: Матеріали до словника. Чернівці: Рута, 2000. 408 с.

67. Третяк Н. В. Експресивний потенціал жаргонної фразеології. *Наукові записки НДУ ім. М. Гоголя. Сер. Філолог. науки.* 2013. Кн. 4. С. 40.

68. Турбарова Н. К. Про деякі аспекти фразеологічної роботи на уроках читання у контексті реалізації компетентнісного підходу. Наука і освіта. 2014. № 3. С. 187-190. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NiO_2014_3_44.

69. Ужченко В Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 494 с.

70. Явір В. В. Жаргонізований дискурс: духовний занепад чи норма? *Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2009. Вип. 3. С. 119–123.

71. Ястремська Т. О. Діалектний простір Галичини: говірки української мови. *Українська мова в Галичині: історичний вимір* / Відп. ред. Я. Ісаєвич, М. Мозер, Н. Хобзей. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2011 (Серія „Історія мови"). С. 55-107.

72. Jakubowska U. Mit lwowskiego batiar. nst. Badań lit. PAN.

Warszawa: Instytut badań literackich Polskiej akademii nauk, 1988 – 351 s.

73. Burger H. Phraseologie: Eine Einführung am Beispiel des Deutschen. 3. Aufl., Berlin: Erich Schmidt, 2007. 240 s.

74. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i Kresów Południowo-Wschodnich do 1939 roku. Warszawa; Kraków: Państwowe Wyd-wo Naukowe, 1985. 551 s.

АНОТАЦІЯ

Шпаргалюк С.І. Соціолінгвістичні особливості жаргонізмів міського середовища і методичні підходи до їх аналізу в старших класах: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр» зі спеціальності 014 Середня освіта. Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2025. 79 с.

Роботу присвячено дослідженню соціолінгвістичних особливостей жаргонізмів міського середовища та визначенню методичних підходів до їх аналізу в старших класах. Уточнено зміст понять «жаргон» і «жаргонізм», окреслено їхні структурні, семантичні та функційні характеристики, а також роль у системі соціальних діалектів. Проаналізовано форми функціонування жаргонізмів у міському просторі та основні тенденції їх розвитку.

Методична частина містить психолінгвістичні аспекти сприйняття жаргону старшокласниками та рекомендації щодо його аналізу на уроках української мови. Запропоновано систему вправ, спрямовану на розвиток мовної культури й медіаграмотності учнів.

Ключові слова: жаргон, жаргонізм, міське мовлення, соціальні діалекти, старші класи, методика навчання.

ABSTRACT

Shparhaliuk S. Sociolinguistic features of urban-environment jargonisms and methodological approaches to their analysis in senior classes: master's qualification thesis in the specialty 014 Secondary education. Ternopil: Ternopil Volodymyr Hnatiuk national pedagogical university, 2025. 79 p.

The thesis is devoted to the study of the sociolinguistic features of urban jargonisms and to defining methodological approaches to their analysis in upper secondary classes. The concepts of "jargon" and "jargonism" are clarified, and their structural, semantic, and functional characteristics, as well as their role within the system of social dialects, are outlined. The research analyzes the forms of functioning of jargonisms in the urban linguistic environment and the main tendencies of their development.

The methodological section includes psycholinguistic aspects of how upper secondary students perceive jargon and offers recommendations for its analysis during Ukrainian language lessons. A system of exercises aimed at developing students' language culture and media literacy is proposed.

Keywords: jargon, jargonism, urban speech, social dialects, upper secondary classes, teaching methodology.